

Neoliberalizam - značajke i utjecaj na tranzicijski period RH

Nad, Krešimir

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:906672>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

PRAVNI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
INTEGRIRANI PREDDIPLOMSKI I DIPLOMSKI PRAVNI STUDIJ
KATEDRA ZA EKONOMSKE ZNANOSTI

Krešimir Nad

**NEOLIBERALIZAM - ZNAČAJKE I UTJECAJ NA
TRANZICIJSKI PERIOD REPUBLIKE HRVATSKE**

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Ivana Bajakić

Zagreb, 2023.

SAŽETAK

Cilj ovog rada je prikazati utjecaj neoliberalističkih ideja i koncepata na razvoj tranzicijske Hrvatske. Rad se ponajprije usredotočuje na razvoj neoliberalizma kao koncepta i platforme koja se pojavila početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća u Velikoj Britaniji kroz političko vođenje Margaret Thatcher; specifični potezi koji su povučeni s obzirom na situaciju u kojoj se nalazilo britansko gospodarstvo, političko vođenje, uvedene gospodarske mjere, ciljevi tih gospodarskih mjera te naknadni rezultati i utjecaji na britansko gospodarstvo i društvo koji su ostvareni. Dalje u radu, analizira se mandat četrdesetog predsjednika SAD-a Ronalda Reagana. Smjer u kojem je odlučio povesti američko gospodarstvo, temeljna ideologija iz koje proizlaze njegove gospodarske mjere i stil vođenja, specifični koraci koji su poduzeti kako bi se transformiralo i oporavilo američko gospodarstvo, te krajnji ciljevi i rezultati njegovog predsjedništva. Zadnji dio rada posvećen je analizi raspada istočnog bloka, utjecajima neoliberalističkih platformi ranije spomenutih političara na transformacije planskih gospodarstva. Točnije raspadu SFRJ i naknadnoj sukcesiji i osamostaljenju Republike Hrvatske. Analiziraju se okolnosti u kojima je zatečena Republika Hrvatska prilikom raspada SFRJ-a, poseban oblik hrvatskog gospodarstva prije raspada i višestruki pokušaji transformacije propadajućeg planski orijentiranog gospodarstva. Kasnije u radu se istražuje utjecaj neoliberalističkih ideja na tranzicijsku Hrvatsku uvođenjem novih pravnih instituta i mehanizama poput privatizacije državnog vlasništva i tržišno orijentiranog gospodarstva. Analiziraju se gospodarske mjere povučene tijekom i nakon Domovinskog rata, ciljevi tih mjera, te krajnji rezultati, specifičnosti hrvatske privatizacijske priče i poseban oblik hrvatskog neoliberalnog kapitalizma tijekom tranzicijskog perioda.

SUMMARY

The aim of this work is to show the impact of neoliberal ideas and concepts on the development of transitional Croatia. The paper primarily focuses on the development of neoliberalism as a concept and platform that appeared in the early eighties of the last century in Great Britain through the political leadership of Margaret Thatcher; the specific moves that were made with regard to the situation in which the British economy found itself, the political leadership, the economic measures introduced, the objectives of those economic measures and the subsequent results and impacts on the British economy and society that were achieved. Further in the paper, the mandate of the fortieth president of the USA, Ronald Reagan, is analyzed. The direction in which he decided to take the American economy, the underlying ideology from which his economic measures and leadership style derive, the specific steps taken to transform and recover the American economy, and the ultimate goals and results of his presidency. The last part of the paper is dedicated to the analysis of the collapse of the Eastern bloc, the influence of the neoliberal platforms of the previously mentioned politicians on the transformation of planned economies. More specifically, the disintegration of the SFRY and the subsequent succession and independence of the Republic of Croatia. The circumstances in which the Republic of Croatia found itself during the breakup of the SFRY, the special form of the Croatian economy before the breakup, and the multiple attempts to transform the collapsing centrally planned economy are analyzed. Later in the paper, the influence of neoliberal ideas on transitional Croatia is analyzed by introducing new legal institutes and mechanisms such as privatization of state property and a market-oriented economy. The economic measures taken during and after the Homeland War, the goals of those measures, and the final results, the specifics of the Croatian privatization story and the special form of Croatian neoliberal capitalism during the transition period are analyzed.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
1.1 PREDMET RADA.....	5
1.2 CILJ RADA	5
1.3 METODE RADA.....	6
1.4 STRUKTURA RADA	6
2. POJAM NEOLIBERALIZMA	1
3. THATCHERIZAM	3
3.1.1 <i>Winter of Discontent</i>	3
3.1.2 <i>Keynesijanska država blagostanja</i>	5
3.1.3 <i>Tri stupa Thatcherizma</i>	6
3.1.4 <i>Monetarna politika</i>	7
3.1.5 <i>Reforma sindikata</i>	8
3.2 PRIVATIZACIJA.....	10
3.3 REZULTATI THATCHERIZMA	16
4. REAGONOMICS	18
4.1 OPOREZIVANJE.....	20
4.2 DEREGULACIJA	22
4.3 REZULTATI REAGONOMICSA	24
5. OBILJEŽJA TRANZICIJSKOG PERIODA REPUBLIKE HRVATSKE	26
5.1 NEOLIBERALISTIČKE IDEJE POVODOM RASPADA SSSR-A I SFRJ.....	26
5.2 POČETAK TRANZICIJSKOG PERIODA	28
5.2.1 <i>Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija</i>	28
5.3 DRUGA TRANZICIJA	31
5.3.1 <i>Ekonomija suverene Hrvatske</i>	31
5.3.2 <i>Privatizacija podređena državi</i>	34
5.3.3 <i>Proces privatizacije</i>	35
5.3.4 <i>Učinci privatizacije</i>	37
6. ZAKLJUČAK	39

1. Uvod

Neoliberalizam, politički koncept dugo je tema mnogih diskursa i polemika. Razvivši se kao nadogradnja na koncept liberalizma, ubrzo se ukorijenio u rječniku običnih ljudi, političara i znanstvenika. Zagovarajući slobodu prije svega kako u gospodarskom tako i u socijalnom smislu stoga nije čudno kako je postao primarna ideja mnogih političkih platformi i ekonomskih programa, nametnuvši se u jednom trenutku kao „jedina“ opcija ka gospodarskom razvoju, rastu i sigurnijoj državi. Implementacija programa baziranih na ranije spomenutim idejama varira za svaku državu, ne samo zbog različitih faktora koji karakteriziraju jednu državu, nego i samog koncepta koji predstavlja neoliberalizam, skup ideja koji vjeruju u slobodu u svakom aspektu.

1.1 Predmet rada

Neoliberalizam je predmet ovog rada, njegove značajke, najvažniji predstavnici i njihove inačice neoliberalnih ideja, konkretne odluke koje su donesene i politika koja ih je pratila, rezultati koje su te ideje donijele, te u konačnici uvođenje i implementacija neoliberalnih ideja tijekom tranzicijskog perioda Republike Hrvatske.

1.2 Cilj rada

Cilj ovog rada je objasniti i prikazati značajke neoliberalnih ideja, predočiti i opisati različite pristupe u implementaciji neoliberalnih ideja, konkretnije pristupi glavnih zagovornika neoliberalnih ideja Margaret Thatcher i Ronalda Reagana, objasniti koncepte, mehanizme i institute koji su implementirani u svrhu postizanja neoliberalnih ideja. Utjecaj neoliberalnih ideja nakon raspada SSSR-a i SFRJ-a na zemlje sukcesije, konkretno Hrvatske i transformacija društvenog vlasništva, točnije kako je transformacija provedena i kakve je učinke proizvela.

1.3 Metode rada

U ovom radu korištene su različite metode istraživanja. Izvori podataka korišteni u samom radu bazirani su na literaturi domaćih i stranih autora. U tom je dijelu korištena metoda kompilacije, odnosno preuzimanje tuđih rezultata znanstveno istraživačkoga rada, tuđih opažanja, zaključaka i spoznaja. Korištena je i metoda deskripcije kojom su opisani pojedinačni pojmovi.

1.4 Struktura rada

Sadržaj rada pod naslovom „Neoliberalizam - značajke i utjecaj na tranzicijski period Republike Hrvatske podijeljen je u šest poglavlja.

U prvom poglavlju *Uvodu*, opisuju se metode korištene u radu, predmet rada, struktura i ciljevi rada. U drugom poglavlju *Pojam neoliberalizma*, definira se sam pojam neoliberalizma, ideje koje ga predstavljaju, novi ekonomski i monetarni koncepti, te korijeni samog koncepta neoliberalizma. U trećem poglavlju koje je naslovljeno *Thatcherizam* opisuje se politički koncept pod kojim je vođena i uređena Velika Britanija tijekom mandata Margaret Thatcher, ključne ideje kojim je transformirano britansko gospodarstvo i društvo. U četvrtom poglavlju *Reaganomics* definirana je i opisana administracija Ronalda Reagana, potezi koji su povučeni i ključne ideje koje su definirale period predsjedništva Ronalda Reagana. U petom poglavlju pod naslovom *Obilježja tranzicijskog perioda Republike Hrvatske*, opisuje se stanje tranzicije Republike Hrvatske, kada je započeto, neoliberalističke ideje koje su utjecale na transformaciju, te sama tranzicija na koji način je provedena i ključni akteri pod kojima je provedena, društveno i ekonomsko uređenje Republike Hrvatske i period kada je provedena, te rezultati koje je donijela implementacija neoliberalističkih ideja.

U *zaključku* je iznesena sinteza svega predstavljenog u radu, dok se na kraju nalazi popis literature korištene u radu.

2. Pojam neoliberalizma

Neoliberalizam je politički koncept koji obuhvaća i politiku i ekonomiju. On daje prednost privatnom poduzetništvu i nastoji prenijeti kontrolu nad ekonomskim čimbenicima s vlade na privatni sektor.¹ Najčešće se povezuje s konceptom laissez-faire. Konkretno, neoliberalizam se često karakterizira u smislu njegove vjere u održivi ekonomski rast kao sredstva za postizanje ljudskog napretka, njegovog povjerenja u slobodna tržišta kao najučinkovitijeg alata za raspodjelu resursa, njegovog naglaska na minimalnoj državnoj intervenciji u ekonomskim i društvenim poslovima, i svoju predanost slobodi trgovine i kapitala.

Iako pojmovno slični, neoliberalizam se razlikuje od modernog liberalizma. Obje imaju svoje ideološke korijene u klasičnom liberalizmu 19. stoljeća, koji je zagovarao ekonomski laissez-faire i slobodu ili slobodu pojedinaca protiv pretjerane moći vlade. Ta se varijanta liberalizma često povezuje s ekonomistom Adamom Smithom, koji je u djelu Bogatstvo naroda (1776.) tvrdio da tržištima upravlja "nevidljiva ruka" i da bi stoga trebala biti podložna minimalnom uplitanju vlade. Ali liberalizam se s vremenom razvio u niz različitih i često suparničkih tradicija. Moderni liberalizam razvio se iz socijalno-liberalne tradicije, koja se usredotočila na prepreke individualnoj slobodi - uključujući siromaštvo i nejednakost, bolest, diskriminaciju i neznanje koje je stvorio ili pogoršao nesputani kapitalizam, a mogle su se ublažiti samo izravnom intervencijom države. Izraz „neoliberalizam“ je nastao u 1930-ima, a taj pojam obuhvaća puno više od pojmova tržišta, novca i robe. U Europi i drugdje, mnogi su shvatili da je razaranje Velike depresije iz 1929. prouzročio „stari“ liberalizam, laissez-faire kapitalizam bez uloge države. Stoga su tražili nove pristupe velikim problemima, bilo u obliku socijalizma, državnog planiranja gospodarstva ili nekog oblika državne regulacije. Sa svoje strane, skupina europskih liberala, među kojima je najpoznatiji britanski ekonomist Friedrich von Hayek, zamislila je novu vrstu liberalizma, "neoliberalizam", koji bi očuvao laissez-faire tržišta, dodajući ulogu za ono što su smatrali minimalnom državom. Ova minimalna država štitila bi

¹Neoliberalism: What It Is, With Examples and Pros and Cons,
<https://www.investopedia.com/terms/n/neoliberalism.asp>, 17.11.2022

privatno vlasništvo, održavala red i pružala određenu zaštitu siromašnima. Unatoč antidržavnoj retorici, neoliberalne politike nisu imale za cilj iskorijeniti državu, već stvoriti novu vrstu države.² Većina sociologa slaže se da su politički lideri počeli stvarati neoliberalne države 1970-ih. Kapitalizam je ušao u niz svjetskih kriza: naftna kriza, fiskalna kriza, stagflacija, dužnička kriza i kriza legitimiteta zbog široko rasprostranjene popularnosti socijalizma. U tu su svrhu političari privatizirali bivše državne industrije, rasprodali javnu i prepustili bivše državne aktivnosti. Tržišni akteri, posebice korporacije, nisu morali stvarati novo bogatstvo, ali su mogli profitirati od vlasništva nad subjektima koje su često stvarale bivše socijalističke ili progresivne vlade.³ Friedrich von Hayek i Milton Friedman bile su centralne figure u zagovaranju „novog liberalizma, te su njihova stajališta s entuzijazmom prihvatile glavne konzervativne političke stranke u Britaniji i Sjedinjenim Državama, koje su došle na vlast s dugotrajnom administracijom britanske premijerke Margaret Thatcher i predsjednika SAD-a. Ronalda Reagana.⁴ Nedavno je termin „neoliberalno“ proširen na širok raspon fenomena poput: korporatizacije sveučilišta, pomaka socijalne politike prema filantropiji i poduzetništvu i širenja nisko plaćenih poslova.⁵

Monetarizam je oblik suvremene liberalne ekonomske politike, koja se teorijski, analitički i instrumentalno oslanja na kontrolu ponude novca i monetarne mehanizme upravljanja sa svrhom postizanja ciljeva ekonomske politike, pri čemu se prednost daje zaštiti privatnog vlasništva, stabilnosti cijena i dugoročnoj stabilnosti kapitalističkog pokreta. Od kraja 1960-ih do kraja 1980-ih definira se kao neoliberalna alternativa keynzijanskom ekonomskom intervencionizmu, koji optužuje da potiče ekonomsku neracionalnost, visoke socijalne troškove, imobilnost proizvodnih čimbenika te ograničavanje privatne inicijative i individualnih prava. Prema toj koncepciji glavno pravilo ekonomske politike mora biti stabilan dugoročni rast količine novca u optjecaju, ovisno o dinamici gospodarskog rasta, čime novac neutralno djeluje na realna gosp. kretanja, otklanja inflaciju i štiti vrijednost financijske imovine.⁶ Političke preporuke monetarizma uključuju: kontrolu inflacije, smanjenje uplitanja države u gospodarstvo,

² Bockman, Johanna, Neoliberalism. Contexts, 12:3/2013, str. 14.

³ ibid.

⁴ Neoliberalism | Definition, Ideology, & Examples, <https://www.britannica.com/topic/neoliberalism>, 17.11.2022

⁵ Bockman, Johanna, loc. cit.

⁶ Monetarizam, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41675>, 17.11.2022

promicanje komercijalne otvorenosti, ne težnja ka punoj zaposlenosti⁷ te promicanje unutarnje i vanjske konkurencije i korištenje tržišta kao mehanizma raspodjele⁸

Ekonomija ponude je makro ekonomski koncept koji kaže da je povećanje proizvodnje ili ponude dobara i usluga ključno za stvaranje gospodarskog rasta. Cilj ove teorije je poboljšati gospodarski rast povećanjem proizvodnje i ponude dobara i usluga. Snižavanjem stopa poreza na dobit država omogućuje poduzećima ponovno ulaganje kapitala, zapošljavanje više ljudi i povećanje proizvodnje. Smanjenje poreza na dohodak također zaposlenicima daje više novca, što ih u teoriji motivira da rade više i povećavaju proizvodnju. Smanjivanjem regulacije, vlada također smanjuje poslovne troškove i ograničenja, što može dovesti do povećanja proizvodnje. To potiče gospodarski rast, koji uravnotežuje trošak smanjenja poreza i u konačnici dovodi do povećanja državnog poreznog prihoda. Ova teorija smatra potražnju za proizvodima nevažnom za stvaranje stabilnog gospodarstva. Prema teoriji, višak koje poduzeće stvori dovodi do smanjenja cijena proizvoda, te time povećava potrošačevu potrošnju kako bi se uravnotežio višak ponude. Teorija se oslanja na zadatak države da provodi aktivnu monetarnu, poreznu, regulatornu ili u ovom slučaju deregulatornu politiku.⁹

3. Thatcherizam

3.1.1 Winter of Discontent

Winter of Discontent navodi se kao početak vladavine Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji, val prosvjeda zahvatio je Veliku Britaniju, prosvjedi koji su kulminirali imenovanjem konzervativne stranke Margaret Thatcher 1979. godine. Gledano kroz širi spektar, Velika Britanija je doživljavala strahoviti kontinuirani pad gospodarstva tijekom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, zaradivši pritom primjereni nadimak „europskog bolesnika“.

⁷ Prema monetaristima postoji prirodna stopa nezaposlenosti, te prema njima postavljanje države ispod te stope uzrokuje inflatorne pojave.

⁸ Monetarizam, <https://hr.economy-pedia.com/11031562-monetarism#menu-2>, 17.11.2022

⁹ What is supply side economics?, <https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/supply-side-economics>, 17.11.2022.

Bolesnik Europe, česti epitet koji je pratio Veliku Britaniju tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća kulminirao je nizom štrajkova i prosvjeda koji su svedeni pod zajednički naziv „zimom nezadovoljstva“¹⁰ Tijekom zime 1978- 1979., val radničkih štrajkova zahvatio je britansko otočje. Razlog štrajkova je bio limitiranje radničkih nadnica od strane laburističke vlade kako bi sve suzbila rastuća inflacija koja je mučila Veliku Britaniju kroz većinu sedamdesetih godina. Trzavice vuku svoje korijene sve do 1974. godine i uske pobjede Laburističke stranke na općim izborima svojim generalnim program pod nazivom „*Getting Britain Back to Work*“. Program je jamčio novi krug nacionalizacije, otpremnine za rudare i bolje plaće te novi „bolji“ dogovor sa sindikatima pod nazivom Društvenog ugovora.¹¹ „*Social Contract*- om“ sindikati su odustali od svojih zahtjeva za većim plaćama, te su pristali na limite i regulaciju plaća koje je diktirala Vlada, u zamjenu za većim nadzorom privatnog sektora od strane Vlade i poboljšanjem socijalne skrbi. Ipak, neučinkovitost Vladinih mjera u suzbijanju inflacije i slab ekonomski razvoj koji je uzrokovao slabljenje funte primorali su Vladu na crpljenje novčanih rezervi iz Međunarodnog monetarnog fonda u prosincu 1975. godine, te traženjem kredita od IMF-a u listopadu 1976. godine. Uzimanje kredita je rezultirao napuštanjem vladine kontrole industrije i poboljšanja socijalne skrbi, sindikati osjećajući se izigranima od strane Vlade i pod prijetnjom rastuće inflacije odustali su od svoje strane dogovora, tj. pristajanja na regulaciju i limita plaća od strane Laburističke vlade.

Winter of Discontent je zapravo bio zajednički naziv za niz prosvjeda koji su započeli 24. kolovoza 1978., kada su radnici Fordovih automobila podnijeli zahtjev za povišicu od £20 tjedno i 35-satni radni tjedan, što je iznosilo povećanje godišnje plaće od 25 posto. Ponuđeno im je 5 posto, a 22. rujna 1978. počeo je štrajk. Otprilike devet tjedana kasnije, štrajk je okončan povećanjem plaće od 16,5 posto. Štrajk je dosegao svoj vrhunac u siječnju 1979. godine. U periodu između 1. i 14. 1., željezničari su održali četiri jednodnevna štrajka. Štrajkali su špediteri, vozači cisterni i na kraju komunalni radnici – njih 1.250.000 organiziralo je jednodnevni nacionalni štrajk 22. siječnja 1979., Najozloglašeniji incident bio je štrajk kopača grobova na „Merseysideu“, koji je dospio na naslovnice tiska ocrnjujući sindikate zbog nedostatka suosjećanja s ožalošćenima i potrebama nacije. Kopači su na kraju pristali na porast

¹⁰ U daljnjem tekstu koristi se naziv Winter of discontent

¹¹ U daljnjem tekstu Social Contract

plaća od 14 posto.¹² To je naštetilo Callaghanovu javnom imidžu i uzrokovalo je pad Laburističke stranke i gubitak potpore u engleskoj javnosti, što nije izravno dovelo, ali je pomoglo dovesti do pokretanja pokreta nepovjerenja usmjerenog protiv Callaghana u ožujku 1979. Konzervativna stranka, pod vodstvom Margaret Thatcher, kapitalizirala je ove štrajkove kao svijetle primjere nesposobnosti laburista da kontroliraju svoje pristaše u sindikalnom pokretu. Ova se strategija pokazala učinkovitom i Thatcher je 3. svibnja 1979. izabrana na dužnost s navodnim „mandatom“ da „podreže krila“ sindikatima.¹³

3.1.2 Keynesijanska država blagostanja

Pred novoizabranom premijerkom Margaret Thatcher nalazio se ogroman zadatak vraćanja Velike Britanije na pravi kolosijek i vraćanja povjerenja britanskog naroda nakon „bolesnih“ šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Sedamdesete godine obilježile su kronična inflacija, nizak rast produktivnosti i visoka nezaposlenost koje su kulminirale tzv. zimom nezadovoljstva. Čak i prije nego što je osvojila vlast 1979., premijerka Thatcher je jasno dala do znanja da je ona „političarka uvjerenja“ i da odbija konsenzualni pristup kreiranju politike koje je karakteriziralo proces donošenja odluka prethodnih vlada. Konkretno, gospođa Thatcher nastojala je demontirati keynesijansku državu blagostanja koja je bila istaknuta značajka poslijeratne Britanije. Keynesijanska država blagostanja izgrađena je na načelima: kolektivističkih programa socijalne skrbi i razine oporezivanja potrebne za financiranje takvih programa; sektor javnih poduzeća koje država koristi za postizanje društvenih i gospodarskih ciljeva; obvezu vlade da osigura stopu gospodarskog rasta dovoljnu za održavanje razine pune zaposlenosti; i uključivanje socio-ekonomskih grupa, posebno sindikata, u proces formuliranja politike. Keynesijanska država blagostanja bila je na udaru tijekom poslijeratnog razdoblja i od strane ekonomista i političkih filozofa. Međutim, sve do svjetske gospodarske recesije ranih 1970-ih, s popratnim visokim razinama nezaposlenosti i inflacije, dr., neki unutar Konzervativne

¹² <https://www.historyextra.com/period/20th-century/winter-of-discontent-causes-what-happened-meaning/>, 25.10.2022

¹³ <https://www.cambridge.org/core/books/abs/winter-discontent/introduction/EFA36F1659546029FA89569172F7B81A>, 25.10.2022.

stranke počeli su se aktivno zalagati za radikalnu alternativu onome što se smatralo diskreditiranim keynesijanizmom.¹⁴

3.1.3 Tri stupa Thatcherizma

Iako postoje mnoge i različite definicije Thatcherizma, sa stajališta onoga što Thatcherizam znači u smislu rezultata politike, može se raspravljati pod tri glavna naslova: monetarizma, državne intervencije i radna snage, odnosno sindikata.

Novoizabrana konzervativna vlada identificirala je najvažniji problem s kojim se treba uhvatiti u koštac kao inflaciju, čiji je glavni uzrok bio pretjerano povećanje ponude novca. Vladin je zadatak stoga bio izravno kontrolirati ponudu novca pomoću financijskih ciljeva i smanjiti vladine potrebe za zaduživanjem smanjenjem proračunskog deficita.¹⁵

Što se tiče drugog stupa Thatcherizma, državne intervencije, većina državnih rashoda smatrana je kao teret za privatni sektor gospodarstva koji stvara bogatstvo. Neka državna potrošnja smatrala se nužnom za održavanje uvjeta bez kojih „tržišni“ poredak ne bi mogao postojati (npr. red i zakon). Resursi dodijeljeni programima socijalne skrbi, međutim, smatraju se ne samo neproduktivnima, nego čak i kontraproduktivnima jer smanjuju poticaje, s jedne strane, za rad i natjecanje, a s druge strane, za pojedince da preuzmu odgovornost za sebe i svoje obitelji. Thatcherovci su stoga nastojali „vratiti državu“ privatizacijom javnog sektora i deregulacijom privatnog sektora.¹⁶

Treći element thatcherizma ticao se uloge radništva, posebno sindikata. Dok je sindikatima priznato da imaju legitimnu ulogu u osiguravanju osiguranja i socijalne skrbi za svoje članove članova, to se pravo nije proširilo na provedbu restriktivnih radnih praksi kao što su zatvorene trgovine i minimalne plaće. Kad su sindikati sudjelovali u ovakvoj aktivnosti, oni su djelovali kao grupa prisile, miješajući se u slobodno funkcioniranje tržišta. Za ekonomiste socijalnog tržišta stoga je postojala potreba za rekomodificiranjem rada, to jest za povratkom na tržište rada

¹⁴ Rudd, C. (1988). Thatcherism: rhetoric and practice. *New Zealand International Review*, 13:2, str. 13.

¹⁵ *ibid.*

¹⁶ *ibid.*

gdje bi radna snaga bila roba koja bi se kupovala i prodavala po prevladavajućoj tržišnoj cijeni. U praktičnom smislu, to bi uključivalo uklanjanje mnogih privilegija koje su uživali sindikati od prijelaza stoljeća i ukidanje „socijalnog partnerstva“ između države i sindikata koje je bilo periodično obilježje britanskog kreiranja politike od II. Svjetskog rata.¹⁷

Ukratko, Thatcher i njezini pristaše locirali su ključne probleme koji su morili britanskog gospodarstvo i društveni poredak: kroničnu inflaciju, nepostojeću monetarnu i fiskalnu kontrolu, pretjerana moć sindikata, preveliki intervenizam vlade u privatnom sektoru, trošenje, te porezi.

3.1.4 Monetarna politika

Prva godina politike bila je katastrofalan neuspjeh. Ponuda novca, kako je definirana s „sterling“ M3¹⁸, bila je planirana za 7-11 posto, a zapravo je porasla za 22 posto; i ponuda novca i razina cijena porasle su dvostruko brže pod novim monetarističkim režimom nego što su to učinile tijekom pet godina prethodne laburističke vlade. Uzrok tome bio je neuspjeh nove vlade da prepozna da cijene mogu porasti zbog porasta troškova, a ne samo zbog pritiska potražnje. Prvi proračun bio je deflacijski u smislu pritiska potražnje, ali snažno inflatoran u svojim učincima na cijene, zbog prelaska s izravnog na neizravno oporezivanje, porasta hipotekarnih stopa, naknada za školske obroke, itd. Porast novčane mase i razine cijena pripisivali su nedostatku povjerenja javnosti u ozbiljnost vlade u provođenju njezine politike. Stoga je druge godine vlada usvojila „srednjoročnu strategiju“, koja je predviđala da se godišnje promjene novčane mase, potreba za zaduživanjem javnog sektora i stopa porasta razine cijena postupno i postojano smanjuju tijekom četiri godine. U svakom slučaju, učinak u drugoj i trećoj godini nije bio puno bolji od onog u prvoj godini, ciljevi opskrbe novcem morali su se opetovano „ponovno revaluirati“ kako bi se krenulo ispočetka. U međuvremenu su „podržavajuće politike“ povećanja poreza i smanjenja rashoda, te činjenica da je funti dopušteno da postane izrazito precijenjena, značilo je da je

¹⁷ Ibid., str.14.

¹⁸ Bivša mjera općeg novca, uključujući sljedeće komponente: (1) M0, to jest, valuta, plus novac u blagajni banaka, plus salda banaka u Bank of England; (2) Bankovni depoziti po viđenju privatnog sektora UK-a; i (3) Oročeni depoziti privatnog sektora UK plus depoziti javnog sektora u funtama.

<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110810105932538>

nezaposlenost nastavila rasti, a industrijska proizvodnja ubrzano se smanjivala. Razinu uvoznih cijena uvelike je ublažio rast tečajne vrijednosti funte, dok je nafta iz Sjevernog mora sa sobom donijela veliki višak na tekućem računu. Kao rezultat svega toga, do kraja četvrte godine vlada je mogla tvrditi da je uspjela sniziti inflaciju sa stope od 8,5 posto koju je naslijedila u svibnju 1979. i 22 posto postignute u kolovozu 1980., na 4 posto godišnje, od sredine 1983. do sredine 1984. Ovaj potonji rezultat uvelike je bio posljedica porasta nezaposlenosti za 2 milijuna (s 1 milijuna na 3 milijuna) i posljedičnog pada u veličini plaća, kao i do ubrzanog porasta industrijske produktivnosti zbog zatvaranja i nestanka najmanje učinkovitih sektora industrije, poput rudarske industrije koja je bila „štaka“ britanskog gospodarstva od ranih 30-ih godina 20. stoljeća.. U cijelom razdoblju ukupna realna potrošnja porasla je za 5%. No zabilježen je pad ukupnog broja zaposlenih od 9,5% i pad proizvodnje u prerađivačkim djelatnostima od 13%. Bruto investicije u prerađivačkoj industriji pale su za 42%, a investicije povezane sa postrojenjima i strojevima za 33%. Ovo je daleko gori rezultat od onog iz Velike depresije 1929-32. U svemu tome koincidencija iznenadnog velikog preokreta u platnoj bilanci zbog nafte s deflacijskom politikom vlade imala je najžalosnije posljedice. Kako bi se u potpunosti iskoristila nafta kao dodatni izvor prihoda, koji iznosi 6,7 posto BDP-a i 20% uvoza, unutarnja se potražnja trebala dovoljno povećati kako bi se omogućilo stranim uvoznicima nafte, uglavnom zemljama EEZ, platiti naftu izvozom, uglavnom proizvodnih, bez da takav izvoz ima negativan učinak na domaću proizvodnju.¹⁹ Monetarizam je jedan bio jedan ključnih stupova Thatcherine monetarne politike te nikako nije bio napušten do kraja njezine vladavine iako je inflacija u nekim trenucima bila smanjena ispod razine od 4% godišnje, te se borba protiv inflacije nastavila do kraja njezinog mandata, uglavnom je pokazao pomiješane dugoročne rezultate. S jedne strane inflacija je stavljena pod „kontrolu“ nauštrb svih ostalih aspekata

3.1.5 Reforma sindikata

Moć britanskog sindikata prvenstveno se temelji na pravnom imunitetu za radnje koje potiču ljude da prekrše svoje ugovore o radu; ovaj imunitet seže do Zakona iz 1906. Zbog ovog

¹⁹ Kaldor, Nicholas. (1985). How Monetarism Failed. Challenge, 28:2, str. 9-13.

imuniteta, štrajkovi koje podupire sindikat mogli su se održati bez da sindikat bude odgovoran za građansku štetu, kao što je predviđeno „Common Law-om“ Ujedinjenog Kraljevstva. Sekundarni izvor moći bilo je pravno priznavanje zatvorene radnje prema kojoj svi radnici u tvornici moraju pripadati istom sindikatu kada je takav aranžman dogovoren između poslodavca i sindikata.²⁰ Međutim, postupno, kako su se sindikati sve više doživljavali kao moćni monopoli tržišta rada koji generiraju inflaciju i smanjuju učinkovitost, napušteno je jednostavno oslanjanje na monetarne ciljeve za kontrolu plaćanja plaća. Monetarni ciljevi su, zapravo, tiho odbačeni nakon 1983. i formalno 1986., u vrijeme kada se slobodno tržišna, individualistička perspektiva promicala snažnije nego ikad, a noviji instrumenti privatizacije i deregulacije primjenjivani sa sve većom smjelošću. Sindikati, sa svojom tradicionalnom ulogom u pregovaranju o plaćama i njihovom kolektivističkom težnjom za svojim ciljevima, smatrani su ozbiljnom kočnicom individualizma i funkcioniranja slobodnog tržišta rada. Ishod je bila intervencionistička strategija koja je nastojala podrediti zakon o radu i sindikate vladinim ekonomskim i ideološkim ciljevima i koja je označavala oštro odbacivanje starog apstinencijalizma. U provedbi ove strategije, vlada je iskoristila svoju ovlast donošenja zakona, kao i svoju izravnu ulogu u javnom sektoru i kao glavnog poslodavca i kao glavnog „blagajnika“. Zakonodavni program je stupao na snagu "korak po korak" u četiri zakona Parlamenta: Zakona o zapošljavanju iz 1980. i 1982., te kasnije 1988, te Zakona o sindikatima iz 1984., godine 1986 doneseni su suplementarni Zakoni o plaćama, i o spolnoj diskriminaciji.²¹ Zakon g. Piora iz 1980. ostavio je sindikalnu moć u biti netaknutom, no mjera g. Tebbita iz 1982. dramatično je promijenila sindikalno okruženje; odsada bi sindikati imali imunitet za štrajk samo zbog spora s poslodavcem svojih članova, i to samo ako se radilo o plaćama i uvjetima rada. Njegova mjera iz 1984. bila je slično radikalna, dajući članovima sindikata moć nad njihovim vodstvom: sada je za stjecanje imuniteta, štrajk morala podržati većina radničke snage tajnim glasovanjem. Učinci ovog zakona (i popratne promjene u provedbi postojećih kaznenih zakona, posebno o masovnom protestiranju) uvelike su smanjili radničke slobode i pravo na štrajk. Nekoliko važnih štrajkaških pokušaja da se spriječe promjene u radnoj praksi i broju osoblja odlučno je poraženo.²²

²⁰ Matthews, K., Minford, P., Nickell, S., & Helpman, E. (1987). Mrs Thatcher's Economic Policies 1979-1987. *Economic Policy*, 2(5), str. 65.

²¹ Towers, Brian. "Running the Gauntlet: British Trade Unions under Thatcher, 1979-1988." *Industrial and Labor Relations Review*, 42:2/1989, str.167-168.

²² Matthews, K., Minford, P., Nickell, S., & Helpman, E, loc. cit.

Štrajk rudara 1984.-85. bio je najduži i najoštriji industrijski spor u modernoj britanskoj povijesti. Izvori štrajka leže u postupnom propadanju britanske industrije ugljena, pri čemu je radna snaga pala s vrhunca od više od milijun između svjetskih ratova na jedva 200.000 početkom 1980-ih. Desetljećima su i konzervativna i laburistička vlada zatvarale jame i otpuštale radnike, ali kako je nacionalna nezaposlenost rasla, bilo je očito da će dodatna zatvaranja izazvati intenzivnu reakciju. Krajem 1981. rudari su za novog vođu izabrali tvrdo ljevičarskog Jorkširca Arthura Scargilla, koji nije skrivao želju za sukobom s vladom. U ožujku 1984., Odbor za ugljen objavio je planove za novi val zatvaranja rudnika. Očajnički želeći sačuvati svoja radna mjesta i zajednice, koje su često u potpunosti ovisile o lokalnoj jami, rudari iz Yorkshirea su izašli iz svojih rudnika, kao i njihovi škotski kolege. Rudari nošeni entuzijazmom na temelju pobjeda iz 1972 i 1974., uvjereni u svoju pobjedu započeli su jednogodišnji štrajk koji je rezultirao njihovim gubitkom. Razloga za poraz ima mnogo, od same razjedinjenosti članova sindikata do podrške²³ odnosno ne podrške javnosti koja je odlučno stala na stranu ne štrajkajućih radnika, ali glavni razlog se može svesti na činjenicu da su sindikati za protivnika imali Margaret Thatcher koja je ključnim problemom Velike Britanije baš upravo smatrala sindikalnu moć.²⁴ Štrajk rudara otkrio je duboku podjelu unutar britanskih sindikata između onih koji zagovaraju „klasni rat“ poput prije spomenutog Scargilla koji nije pristajao na kompromise između vlade i sindikata, i „novih realista“ koji su kompromis smatrali apsolutno nužnim u dijalogu između vlade i sindikata. Kada je štrajk ugušen procjene sveukupnih troškova policije, i uvoza ugljena i nafte premašio je iznos od 7 milijardi funti te sa više od 11 tisuća uhićenja s pravom je dobio titulu najsirovije industrijske akcije u novijoj povijesti.²⁵

3.2 Privatizacija

Vodstvo gospođe Thatcher u Konzervativnoj stranci od 1975. i zemlji od 1979. okarakterizirano je, barem u svojoj retorici, kao „politika uvjerenja“, tendencija koja se posebno odnosi na njezin

²⁴ Your guide to the miners' strike of 1984–85., <https://www.historyextra.com/period/20th-century/miners-strike-history-facts/> 21.11.2022

²⁵ Worcester, Kent. (1989). Ten Years of Thatcherism. World Policy Journal, 6:2, str. 307.

neprijateljski stav prema načelu i praksi nacionalizacije. Premijerka Thatcher naglasila je potrebu izbjegavanja politike konsenzusa, smanjenja javnih rashoda i poboljšanja britanskog lošeg nacionalnog gospodarskog poslovanja. U svom manifestu za Opće izbore 1979. Konzervativna stranka identificirala je povećanu ulogu države u Britaniji kao glavni uzrok gospodarskog pada zemlje i izdvojila neke ciljeve za privatizaciju: nacionalizirane zrakoplovne i brodograđevne koncerne te neke udjele u „National Freight Corporation“. Stoga je preuzeta obveza da se smanji državni udio u određenim područjima industrije.²⁶

Privatizacija se odnosi na niz različitih političkih inicijativa koje je pokrenula konzervativna vlada. Najosnovniju razliku možemo svesti na privatizaciju imovine i privatizaciju usluga. Privatizacija imovine je bila prodaja nacionaliziranih industrija i državnih dioničkih društava, državnog zemljišta i imovine te općinskih zgrada. Ova promjena u ravnoteži između javnog i privatnog sektora najviše je ostavila traga. Drugi smisao u kojem se koristi privatizacija, privatizacija usluga manje je dramatičan i manje složeniji, ali ništa manje važan za razumijevanje ukupnog smjera strategije stvaranja slobodnog gospodarstva. Privatizacija je u ovom području često puno manje jasna nego u slučaju denacionalizacije. Uključuje reorganizaciju državnog sektora, te promjene u odgovornostima i zadaćama različitih regulirajućih agencija. Pri analizi možemo razlikovati četiri važna načina privatizacije javnih službi: naplatu, ugovaranje, liberalizaciju i povlačenje.

Naplata uključuje tjeranje korisnika da plaćaju usluge, iako je pružanje usluga u javnim rukama. Glavna promjena leži u načinu financiranja usluge. Individualni doprinosi zamjenjuju središnje ili lokalno oporezivanje. Ponekad se optužbe izriču prvi put; ponekad se podižu na ono što se smatra „tržišnim razinama“. U oba slučaja pokušava se prenijeti teret pružanja usluge s pojedinca kao poreznog obveznika na pojedinca kao potrošača. Primjeri ove vrste privatizacije uključuju obrazovanje, zdravstvo, mirovine i stanovanje.

Vanjsko ugovaranje je radikalnije od naplate jer znači da uslugu pruža privatni sektor. Država odustaje od svoje uloge u pružanju usluga i umjesto toga se povlači u ulogu omogućavanja. Ostaje naručilac usluge i poziva na ponude privatne tvrtke - a po potrebi i vlastite zaposlenike, na primjer, u slučaju izravnih radnih organizacija. Odabire najbolju ponudu i ugovara uslugu.

²⁶ Moon, Jeremy; Richardson, Jeremy, The Privatisation of British Telecom A Case Study of the Extended Process of Legislation, *European Journal of Political Research*, 14:3/2006, str. 341.

Ako nije zadovoljan učinkom, ne mora obnoviti ugovor. Javnopravno tijelo stoga može odabrati izvođača koji nudi traženu uslugu uz najnižu moguću cijenu i najvišu moguću kvalitetu. Ugovaranje vanjskih poslova podrazumijeva vrlo veliko smanjenje broja ljudi koji su izravno zaposleni u državi i drugim javnim tijelima, te sužavanje uloge rukovoditelja u javnom sektoru, tako da se oni primarno bave procjenom konkurentskih natječaja, a ne izravnim davanjem usluge.

Liberalizacija znači uvođenje konkurencije kako bi se razbila monopolska moć, bilo da je ima tvrtka, agencija ili profesija. U načelu, liberalizacija bi mogla dopustiti konkurenciju između različitih agencija unutar javnog sektora, ali u praksi je vjerojatnije da će uključivati uvođenje konkurencije licenciranjem tvrtki iz privatnog sektora. Kao politika, liberalizacija nadilazi okvire javnog sektora. Mnoge skupine u prošlosti uspjele su uspostaviti monopolske pozicije, često uz potporu države. Povlačenjem svoje zaštite i legislative- provođenje tržišnog natjecanja država obvezuje sve institucije da se podvrgnu tržišnim kriterijima. Primjeri sektora u kojima se pokušava promicati liberalizacija uključuju telekomunikacije, radiodifuziju, promet i optiku.

Povlačenje je oblik privatizacije koji uključuje odustajanje države od odgovornosti za pružanje određene usluge. Odgovornost se prebacuje na privatni sektor, bilo na volonterske organizacije civilnog društva ili češće na obitelji.²⁷

Ako pojam 'privatizacija' ima širok raspon značenja, vlada ga provodi iz niza razloga. Postoji jedan jedini koherentan program privatizacije. Svaku mjeru privatizacije potrebno je analizirati kako bi se vidjelo koji ju je pojedini skup ciljeva i potaknuo. Identificirano je najmanje šest glavnih ciljeva programa privatizacije: proširenje slobode izbora; učinkovitosti; smanjenje potrebe za zaduživanjem javnog sektora; plaća u javnom sektoru i slabljenje moći javnog sektora; povećanje dioničkog vlasništva kako među građanima tako i među zaposlenicima; jačanje liberalizacija i poticanje konkurencije; proširenje aktivnog građanstva smanjenjem ovisnosti o državi. Prioritet koji je vlada dala svojim različitim ciljevima pomogao je odrediti vrijeme raspolaganja državnom imovinom i vrste industrija koje su osnovane u privatnom sektoru. Vlada općenito nije nastojala razbiti velike državne monopole kao što su British Telecom i British Gas, već ih je radije prodala relativno netaknute, uz ograničenu pozornost

²⁷ Gamble, Andrew. (1988). Privatization, Thatcherism, and the British State. *Journal of Law and Society*, 16:1, str. 9-11.

posvećenu dopuštanju novih konkurenata poput Mercury-a, u industriji i uspostavljanju odgovarajućeg regulatornog mehanizma. Kritičari su tvrdili da je na taj način izgubljena velika prilika i da će učinak privatnog monopola vjerojatno biti jednako neučinkovit kao i monopol javnog sektora koji je zamijenio. Vlada je bila optužena da je više zainteresirana za maksimiziranje prihoda za državnu riznicu nego za uspostavu istinski konkurentnog režima za novu industriju. Maksimiziranje prihoda od prodaje i davanje što većeg doprinosa smanjenju potrebe za zaduživanjem javnog sektora svakako su bili važni sporedni ciljevi. Drugi važan cilj, međutim, u mnogim velikim prodajama bio je proširiti udio vlasništva među zaposlenicima bivše nacionalizirane industrije i široj javnosti. Veličina prodaje natjerala je vladu da osigura što lakši prijenos. Taj je zahtjev bilo teško ostvariti bez voljne suradnje rukovodstva nacionalizirane industrije, a neizbježno se rukovodstvo protivilo razbijanju svoje industrije. Kako bi umirila menadžere u javnom sektoru, vlada je stoga manji prioritet dala ostvarenju liberalizacije, a koncentrirala se na ciljeve prikupljanja novca za državnu blagajnu i širenju dioničarstva. Kako su se početne privatizacije imovine pokazale uspješnima, vlada je postala hrabrija i samouvjerenija te je počela planirati sve veće i veće privatizacije. Prve privatizacije imovine bile su male stvari poput prodaje udjela u Nacionalnom odboru poduzeća. Osim Britoila 1982. godine, prva stvarno velika privatizacija bio je British Telecom 1984. Isprva nije postojala namjera prodaje. Sve planiranje bilo je posvećeno tome kako uvesti konkurenciju u industriju, a zadržati British Telecom u javnom sektoru. Ali kad su se ministri u vladi suočili s problemom financiranja investicijskih planova British Telecom-a bez značajnog dodavanja zahtjeva za zaduživanjem javnog sektora, privatizacija je odjednom postala atraktivna opcija.²⁸

Godine 1981. Vlada je donijela Zakon o telekomunikacijama kojim je pošti oduzela telekomunikacijsku funkciju, čime je stvoren British Telecom. Također je uveo mjeru liberalizacije u odredbe domaćih i komercijalnih telekomunikacijskih industrija i relativno manju mjeru liberalizacije u pružanju telekomunikacijskih usluga. Podjela je napravljena kako bi se oni koji se bave brzo mijenjajućom i komercijalno snažnom telekomunikacijskom industrijom oslobodili „uslužne“ funkcije vođenja pošte, u nadi povećanja profitabilnosti. Nakon Zakona o telekomunikacijama, ne samo da je novi niz privatnih dobavljača telefonske opreme počeo poslovati, već je i izdana licenca privatnoj tvrtki, Mercury, za upravljanje poslovnim komunikacijskom mrežom u južnoj i srednjoj Engleskoj. Vlada je objavila svoju namjeru da

²⁸ Ibid., str. 13.

proda 51% dionica BT-a u srpnju 1982., u objavi *White Paper The Future of Telecommunications in Britain*. Ovo je uslijedilo nakon opsežnih pregovora unutar zajednice za telekomunikacijsku politiku od 1981. o implikacijama uvjeta liberalizacije unutar Zakona o telekomunikacijama. Većina ovih rasprava odvijala se na temelju neformalnih kontakata između Ministarstva industrije (DoI) i pojedinačnih tvrtki i organizacija, zaobilazeći uspostavljeni konzultativni aparat, Savjetodavni odbor za telekomunikacije i njegove pododbore. Glavna pitanja su bila izgradnja poštenog sustava tržišnog natjecanja između privatnih operatera i BT-a koji je tada bio u potpunom državnom vlasništvu te uređenje spomenutog sustava. Kako bi dala najbolju prednost industriji, vlada je željela minimalnu regulaciju telekomunikacijske ponude i usluga. Međutim vlada je morala zadovoljiti i razne druge zahtjeve posebnih zainteresiranih skupina. Još jedno od ključnih pitanja bilo je oblikovanje regulatornog režima. Konkretno, postojala je jasna napetost između čvrstoće regulatornog režima i vrijednosti tvrtke. Vlada je zadužila ekonomista Stephena Littlechilda da istraži načine reguliranja profitabilnosti BT-a. Njegovo izvješće, objavljeno u veljači 1983., predložilo je RPI-X²⁹ formulu za određivanje cijena. Vlada je usvojila RPI-X ne samo za BT, već i za kasnije privatizirane komunalne usluge, te je postao standardni mehanizam. Dana 12. travnja 1984., Zakon o telekomunikacijama uklonio je monopol BT-a u vođenju telekomunikacija i uspostavio Ured za telekomunikacije (OfTel) kao ne ministarski vladin odjel za promicanje konkurencije u industriji telekomunikacija i zaštitu prava potrošača. Prema odredbama Zakona, BT je morao osigurati univerzalnu uslugu diljem Ujedinjenog Kraljevstva i zadržati neprofitabilne aktivnosti kao što je broj 999 hitne službe. U studenom 1984. više od polovice (50,2 posto) dionica British Telecoma prodano je javnosti. Vlada je prije izdavanja dionica odobrila veliku marketinšku kampanju kako bi informirala javnost i pobudila interes za dionice. Iako je ponuda dionica bila značajno premašena, uvrštavanje je ocijenjeno velikim uspjehom. Na prodaju je bilo ponuđeno više od tri milijuna redovnih dionica, a do 28. studenoga, kada je ponuda zaključena, upisanih dionica bilo je 3,2 puta više. Trgovanje dionicama započelo je 3. prosinca po kupoprodajnoj cijeni od 130 penija (50 penija na zahtjev, a ostatak se plaćao u ratama). Ukupni prikupljeni iznos bio je £3,916 milijuna i gotovo 96% kvalificiranih zaposlenika BT-a postali su dioničari tvrtke. Postojale su

²⁹ RPI minus X odnosi se na oblik regulacije ograničenja cijena razvijen u Ujedinjenom Kraljevstvu i korišten u mnogim zemljama. Cijena se automatski prilagođava inflaciji maloprodajnih cijena (RPI) prethodne godine i očekivanim poboljšanjima učinkovitosti (X) tijekom vremenskog razdoblja u kojem je formula za prilagodbu cijena na snazi., <https://regulationbodyofknowledge.org/glossary/r/rpi-x-regulation/> 29.11.2022

kritike u medijima da je cijena dionica bila niža od tržišne, ali je vlada odgovorila da je to učinjeno kako bi se promicalo široko vlasništvo nad dionicama. Nadalje, budući da je BT bio prvo veliko komunalno poduzeće koje je prodano, vlada je primijenila oprezan pristup koji je tvrtku prebacio u privatni sektor u nekoliko faza. Drugo izdanje dionica u prosincu 1991. smanjilo je vladin udio u BT-u na oko 25 posto, a u srpnju 1993. država je prodala gotovo sve svoje preostale dionice. Svako od ovih naknadnih izdanja dionica povećalo je račune Ministarstva financija za oko 5 milijardi funti³⁰

Program privatizacije promijenio je paradigmu, ne samo da je utjecao na određene industrije, već je mijenjao već prihvaćen aksiom o odnosu između države i tržišta. Prodaja BT-a bila je važan poticaj za promicanje vladine reformske agende, osobito jer je obuhvaćala prvi i drugi mandat vlade, a „popularni kapitalizam“ pružio je narativ za koji se pokazalo da ima stalni odjek.

Konkretno, uspješna denacionalizacija ogromne korporacije kao što je BT otvorila je put za brojne druge visoko profilne privatizacije, a Thatcher je postavila izazov da provede prodaju s više od 5 milijuna privatnih dioničara prije sljedećih općih izbora. S tim ciljem na umu, jedina opcija bila je privatizirati British Gas. Ova prodaja je provedena kao dorađena verzija modela BT. Ponovno je odlučeno privatizirati tvrtku kao jednu cjelinu, ne samo zato što bi razbijanje British Gasa rasporedu dodalo tri godine. Međutim, program privatizacije dobio je najveći test prodajom dionica BP-a 1987. godine. Burza je propala odmah nakon što je prodaja odobrena i tek je odluka tadašnjeg kancelara Nigela Lawsons da stvori donju cijenu omogućila daljnju prodaju dionica. Do izbora 1992., oko dvije trećine javnih industrija, koje su zapošljavale oko 900.000 ljudi, prebačeno je u privatni sektor.³¹

Uz programe privatizacije koji su prethodno bili, važno je spomenuti i privatizaciju općinskih kuća. Ukratko, sve do 1979. godine stanovanje u Ujedinjenom Kraljevstvu uvijek se smatralo dobrim zaslugama. Pružanje pristojnog doma za svaku obitelj općenito se smatralo dijelom osnovne odgovornosti vlade. Iako je stambeno tržište Ujedinjenog Kraljevstva bilo ograničeno u smislu zakupa i pristupa hipotekarnom financiranju, sustav isporuke stanova ipak je bio velikodušan, pružajući mogućnosti pristupa smještaju u sustavu općinskog stanovanja. Međutim, 1979. godine konzervativna vlada Margaret Thatcher pokrenula je temeljnu reformu uloge

³⁰ The Privatisation of British Telecom (1984), https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/british_telecom_privatisation.pdf, str. 50-54.

³¹ Ibid., str. 56.

države u stambenom sektoru. Vlada je promijenila svoj pogled na prirodu stanovanja s društvenog dobra na privatno dobro. Uloga države počela se shvaćati više u smislu rješavanja tržišnih neuspjeha i distribucijskih problema nego u smislu izravne intervencije u sustavu pružanja stambenog prostora. Ciljevi koje je britanska konzervativna vlada nastojala postići svojim programom privatizacije su kontrola inflacije i time očuvanje sposobnosti vlade da smanji zahtjeve za zaduživanjem javnog sektora, na što je konzervativna vlada gledala kao na mehanizme makroekonomske kontrole. Povećanje proizvodne učinkovitost kroz veće oslanjanje na tržišne poticaje i ograničenja te time osigurati maksimiziranje profita i minimiziranje troškova. To također znači smanjeno oslanjanje na administrativne mehanizme za pružanje stambenih usluga. Proširenje izbora potrošača oslanjajući se na privatizirane dobavljače koji će odgovoriti na želje potrošača u pogledu vrste proizvoda, njegove kvalitete i cijene. Smanjiti mrtvu ruku vlade ublažavanjem administrativnih pravila koja koče učinkovitu proizvodnju. Na primjer, dopuštajući ograničenjima zaduživanja da odražavaju investicijske potrebe, država je u mogućnosti bolje odrediti odgovarajuću razinu zahtjeva za zaduživanjem za javni sektor. Primijeniti prikladnije kriterije ulaganja i na taj način osigurati da donositelji odluka priznaju stvarne troškove ulaganja. Proširiti na političku razinu ideju vlasništva demokracije, s ciljem razvoja stabilnijeg društva, te potaknuti glasanje za konzervativnu stranku Privatizacija u Ujedinjenom Kraljevstvu, kao i u drugim zemljama, bila je popraćena liberalizacijom kako bi se izbjegao bauk pukog prijenosa monopolske moći iz javnog sektora u privatne ruke.³²

3.3 Rezultati Thatcherizma

Ekonomski ciljevi vlade uključivali su smanjenje javnih rashoda; deregulacija ulaganja, trgovine i industrije; obuzdavanje ponude novca; i snižavanje inflacije. Ostali koraci uključivali su poteze za poticanje samozapošljavanja; privatizaciju nekoliko nacionaliziranih industrija; te potpore financijskom i izvoznom sektoru. Tek nakon duboke recesije u razdoblju od 1980. do 1982.

³² Linneman, Peter D., and Isaac F. Megbolugbe. "Privatisation and Housing Policy." *Urban Studies*, 31: 4/5/1994, str. 641–642.

sveukupna vladina strategija dala je rezultate; između 1982. i 1986. britanski bruto domaći proizvod (BDP) porastao je za ukupno 14,5 posto. U istom razdoblju Francuski je porastao za 8 posto, a BDP Zapadne Njemačke za 9 posto. Britansko gospodarstvo raslo je brže od američkog 1985. i 1986., te brže od japanskog 1986. i 1987. Sa BDP-om izmjerenim na 4,5 posto 1987. stručnjaci su se brinuli da će se gospodarstvo pregrijati i generirati novu recesiju. Procjene su bile da će inflacija dostići 8%, no međutim to se nije dogodilo te je inflacija do kraja mandata gospođe Thatcher ostala na prihvatljivim razinama, između 4% i 6% . U krajnjoj liniji oni koji su najviše profitirali od Thatcherine ekonomske politike su poprilično bogati (kroz velikodušne porezne olakšice), profesionalna i menadžerska klasa te neki kvalificirani radnici. Dobici su posebno jaki među dvjema određenim društvenim skupinama: menadžerima u privatnom sektoru i profesionalnim i kvalificiranim radnicima s juga Engleske i među zaposlenima u rastućim industrijama kao što su elektronika, visoka tehnologija i građevinski obrti. Vlasništvo dionica se utrostručilo (sa 3 na 9 milijuna od 1979. do 1989); vlasništvo nad kućama se proširilo, dijelom kroz prodaju javnih stanova; a osnovna stopa poreza na dohodak smanjena je s 33 na 27 penija po funti od 1979. Neto prosječna primanja su porasla na 22% te potakla potrošački „boom“. U isto vrijeme stopa siromaštva je porasla, a kriza masovne nezaposlenosti ostala je neriješena, procjenjuje se da je nezaposlenost 1989 godine iznosila 2 milijuna radnika, ali te brojke se moraju uzeti sa dozom sumnje jer je konzervativna vlada tijekom svojeg mandata 18 puta promijenila metodu brojanja, što je podijelilo britansko društvo u tri sloja na one koji "imaju", "nemaju" i "imaju puno." Vladine politike dovele su do rastućih razlika u prihodima i bogatstvu. Od 1979. godine izgubljeno je 2 milijuna radnih mjesta u proizvodnji; u industriji čelika i brodogradnji, industriji alatnih strojeva i automobilske industriji te drugim sektorima a proizvodna proizvodnja u 1987. bila je 3 posto ispod razine iz 1973. godine. Od 1980. do 1985. zapravo su bila negativna neto ulaganja u proizvodnju. Međutim, tvrtke koje su preživjele do sredine 1980-ih sada bilježile su niže operativne troškove i povećanje produktivnosti. Došlo je do stalnog porasta u broju malih, ne sindikalnih proizvodnih koncerna, koji su imali koristi od klime deregulacije i desindikalizacije. Pad industrije imao je izrazito regionalnu dimenziju: s južnim Walesom, Škotskom i sjevernom Engleskom koji su nesrazmjerno pogođeni deindustrijalizacijom i visokom nezaposlenošću, političko uređenje često se opisuje kao podijeljeno duž linija "sjever-jug".³³ Iznošenjem svega navedenog vrijeme Margaret Thatcher na

³³ Worcester, Kent. (1989), op. cit., (bilj. 20.), str. 307

čelu Velike Britanije ne može se opisati sa sigurnošću kao neuspješno ili uspješno, ali uspješnim se može okarakterizirati njeno predstavljanje privatizacije i ostalih neoliberalnih instituta široj svjetskoj javnosti. Premijerka Thatcher je imala snažno osobno uvjerenje u privatizaciju. Kako je ona kazala privatizacija je bila ključna za „poništanje korozivnih i koruptivnih učinaka socijalizma“, i središnja za „povrat teritorija za slobodu“, te krajnja svrha privatizacije je „smanjenje moći države i jačanje moći naroda“³⁴ Otkako je postala glavni zagovornik i „lice“ privatizacije, više od 100 zemalja privatiziralo je više tisuća poduzeća u državnom vlasništvu. U Francuskoj je vlada Jacquesa Chiraca 1986. i 1987. prodala 22 velike tvrtke. Zatim su 1990-ih i 2000-ih, i konzervativne i socijalističke vlade u Francuskoj nastavile s privatizacijom. Broj kompanija u kojima francuska vlada ima većinski udio pao je s 3000 u ranim 1990-ima na oko 1500 uglavnom manjih kompanija danas. Na Novom Zelandu, laburistička vlada izabrana 1984. godine privatizirala je desetke državnih poduzeća uključujući zračne luke, banke, energetske tvrtke, šume te nacionalne zrakoplovne i telekomunikacijske tvrtke. U Australiji je niz vlada privatizirao desetke tvrtki 1990-ih i 2000-ih, generirajući prihode veće od 100 milijardi dolara. Tijekom 1980-ih i 1990-ih Kanada je privatizirala više od 50 velikih poduzeća, uključujući elektroprivrede, energetske kompanije, nacionalnu željeznicu i nacionalnu zračnu tvrtku. Možda najinovativnija privatizacija u Kanadi bio je prijenos sustava kontrole zračnog prometa (ATC) 1996. na neprofitnu korporaciju, Nav Canada. Sustav se samofinancira, a ostvaruje prihode od naknada korisnicima zračnog prometa. Kanada je smanjila svoju radnu snagu za 30 posto od privatizacije, iako ima 50 posto više prometa. Privatizacija je također primijenjena na mnoge zemlje u razvoju. Čile, Meksiko i Panama imali su posebno velike i uspješne programe privatizacije. Meksiko je, primjerice, smanjio broj državnih tvrtki s 1155 u ranim 1980-ima na samo 210 u ranim 2000-ima. U Istočnoj Europi su nakon pada uslijedile goleme privatizacije, a vladin udio u ukupnoj ekonomskoj proizvodnji u toj regiji pao je s otprilike tri četvrtine 1990. na otprilike jednu četvrtinu danas.³⁵

4. Reagonomics

³⁴ Edwards, Chris, Margaret Thatcher's Privatization Legacy, *Cato Journal*, 37:1/2017, str. 91.

³⁵ *Ibid.*, str. 98.

Reaganomika je popularan izraz koji se odnosi na ekonomsku politiku Ronalda Reagana, 40. predsjednika SAD-a. Reaganova osnovna načela uključivala su: oporavak gospodarstva nakon pedeset godina (demokratskog) lošeg upravljanja, smanjenje javnog sektora koji je procijenjen prevelikim, reforma poreznog sustava, smanjenje socijalnih izdataka, te povećanje obrambenih izdataka s obzirom da je SAD bio jedina supersila koja se mogla suprotstaviti SSSR-u., smanjenje javne potrošnje, te vraćanje vlasti narodu, odnosno pojedincima, državama i okruzima.³⁶ Prethodna desetljeća, a pogotovo sedamdesete godine prošlog stoljeća bile su razdoblje političkog i ideološkog prestrojavanja u Sjedinjenim Državama. Poslijeratni "liberalni konsenzus" raspao se oko Vijetnamskog rata, društvenih previranja 1960-ih i širenja države Velikog društva. Ali kobni udarac bila je stagnacija gospodarstva. Od kraja 1973. do sredine 1975. godine Sjedinjene Države su doživjele rekordnu inflaciju i najgoru recesiju od 1930-ih. Stagflacija je potkopala kejnezijanska načela koja su bila temelj poslijeratne ekonomske politike i poremetila političku ravnotežu između kapitala, rada i države koja je bila utemeljena na kontinuiranom gospodarskom rastu.³⁷ Stagnacija američkog gospodarstva 1970-ih dovela je kontrolu nad ekonomskim odlučivanjem i raspodjelu ekonomskih resursa u središte političkih rasprava. Politike iz prethodnog desetljeća i poslijeratni sporazum između kapitala i rada u dominantnim temeljnim industrijama bili su prediktirani stabilnom gospodarskom rastu. Jedinstveno povoljan položaj u međunarodnom gospodarstvu omogućio je Sjedinjenim Državama da uživaju u dugom razdoblju ekonomske stabilnosti od Drugog svjetskog rata do 1966., s posebno brzim rastom u 1960-ima. U tom kontekstu pojavio se opći konsenzus između velikog i malog poduzetništva, industrijskog i financijskog kapitala oko domaćih političkih izvora ekonomske nestabilnosti i koraka potrebnih za gospodarsku revitalizaciju. Taj se konsenzus temeljio na zajedničkoj percepciji troškova koje kapitalu nameću rad i država. Iz njihove perspektive, 30 godina širenja vlade apsorbiralo je rastući udio ekonomskih resursa nacije za neproduktivne društvene izdatke koji su stvorili nedostatak kapitala za privatna ulaganja i potaknuli inflaciju.³⁸

³⁶ Klein, P. A, Reagan's Economic Policies: An Institutionalist Assessment. *Journal of Economic Issues*, 17:2/1983, str. 463.

³⁷ Akard, Patrick J. "Corporate Mobilization and Political Power: The Transformation of U.S. Economic Policy in the 1970s." *American Sociological Review*, 57:5/1992, str. 597.

³⁸ *ibid.* str. 602

Reaganov program gospodarskog oporavka pozivao je na postupno smanjenje rasta novca kako bi se smanjila i na kraju eliminirala inflacija. Dolar je trebao slobodno fluktuirati uz intervencije središnje banke, ograničene na razdoblja turbulencija. Inflacija nije eliminirana, niti je uspostavljeno postupno smanjenje rasta količine novca. Usporavanje 1981.-82. karakterizirala je značajna neizvjesnost o opsegu i postojanosti tog usporavanja. Nakon što je inflacija dovedena na raspon od 3 do 5 posto, mnogi u administraciji i Kongresu zaključili su da je problem inflacije manje važan od recesije, međunarodnog duga i izbora za Kongres 1982. godine. Rast novca je porastao, a kamatne stope su pale. Brzo smanjenje inflacije i neizvjesnost premija u realnim kamatnim stopama, međutim, ostavili su probleme za mnoge kreditne institucije, savezne kreditne agencije, FSLIC, neke banke, neke poljoprivrednike i druge. Tijekom godina 1984.-87., Reaganova administracija prešla je sa slobodno fluktuirajućeg tečaja na poticanje devalvacije 1986., povećanjem rasta. Nakon ovih radnji uslijedila je odluka u Louvreu u siječnju 1987. da se postavi raspon za tečaj u odnosu na glavne valute. U roku od nekoliko mjeseci, dolar je bio precijenjen u odnosu na dogovorene stope, tako da je održavanje raspona zahtijevalo rast novca u Njemačkoj i Japanu i manji rast novca u Sjedinjenim Državama. Dolar je pao 10 posto ispod pretpostavljenog dna prethodnog kvartala. Ukratko, monetarne akcije Reaganove administracije mogu se svesti pod jednu riječ, a ta riječ je nestabilnost. Ništa nije učinjeno da se smanji diskrecija, da se razvijaju institucionalni aranžmani ne bi li se smanjila neizvjesnost oko inflacije ili da se institucionalizira politika održavanja očekivanih cijena.³⁹

4.1 Oporezivanje

Za razliku od nedosljednih monetarnih akcija, Reagan je provodio jasnu poreznu politiku. Godine 1981. Kongres je donio, predsjednik potpisao, Zakon o porezu za ekonomski oporavak. Zakon je smanjio stope poreza na dohodak u tri rate, uvedena je indeksacija poreznih stopa te je smanjen korporativni porez. Prilagodbama iz 1982. povećano je oporezivanje poduzeća tako da je, korisnički trošak kapitala pri trenutnim stopama inflacije i povrata bio niži za strukture i viši

³⁹ Meltzer, Allan H, Economic Policies and Actions in the Reagan Administration. Journal of Post Keynesian Economics, 10:4/1988, str. 531-532.

za opremu nego prije Reaganove administracije.⁴⁰ Porezni zakon iz 1986. prebacio je poreze s kućanstava na poduzeća, uredio dugačak popis izuzeća i posebnih odredbi, smanjio i poticao potrošnju u odnosu na ulaganja. Najznačajnije značajke zakona iz 1986. bile su smanjenje predviđenih graničnih poreznih stopa na maksimalnu stopu od 33 posto, uvođenje mnogo elastičnijeg poreznog rasporeda sa stopama poreza na dohodak od 15 posto i 28 posto, oslobođenje oko 6 milijuna slabo plaćenih Amerikanaca poreza na dohodak.⁴¹ Unatoč tome, Reaganovi naponi nisu promijenili druge središnje značajke federalnog oporezivanja. Postotak poreznih resursa koje je savezna vlada „crpila“ iz gospodarstva ostao je uglavnom nepromijenjen tijekom 1980-ih (19,4% u 1980. i 19,3% u 1989.). To je zato što je, nakon što je 1981. postigao najveće smanjenje poreza u američkoj povijesti, predsjednik Reagan 1982. i 1984. potpisao je neka od najvećih povećanja poreza u američkoj povijesti kako bi se pokušao nositi s rastućim proračunskim deficitom. Isto tako, unatoč tvrdnjama o suprotnom, progresivnost federalnog poreznog sustava malo se promijenila kao rezultat Reaganove porezne politike. Budući da plaćaju najveće iznose poreza u dolarima, porezni obveznici s najvišim razinama prihoda prirodno su najviše dobili od smanjenja najviših graničnih stopa poreza na dohodak. Ali u cijelom rasponu raspodjele dohotka, efektivna savezna porezna stopa od najniže do najviše jedva se mijenjala od 1980. do 1991. Uzimajući širu sliku, čini se poštenim reći da je poticaj za nastavak gospodarskog rasta nakon 1983. došao manje od smanjenja poreza, a više od golemih deficita saveznog proračuna uzrokovanih Reaganovim jačanjem obrane i održavanjem velikih domaćih programa naknada. Ti su se deficiti nastavili tijekom Reaganovih godina kako bi se utrostručio državni dug, a to je pomoglo održavanju rasta gospodarstva. Uspjeh predsjednika Reagana u smanjenju stopa poreza na dohodak i proširenju porezne osnovice pomogao je ublažiti neprijateljstvo prema federalnom sustavu poreza na dohodak koji se sve više smatrao teškim i nepravednim. Niže pojedinačne stope učinile su sustav manje teškim, a reforma iz 1986. kojom su ukinute posebne povlastice učinile su ga pravednijim. Konačna posljedica bila je ojačati političku prihvatljivost federalnog sustava poreza na dohodak. Čineći to, Reagan je pomogao smanjiti šanse za bilo kakve temeljitije porezne reforme, kao što je fiksni porez ili porez na potrošnju.⁴²

⁴⁰ *ibid.*, str. 534.

⁴¹ *ibid.*

⁴² Hecló, Hugo, *The Mixed Legacies of Ronald Reagan*. *Presidential Studies Quarterly*, 38:4/2008, str. 561-562.

4.2 Deregulacija

Kako bi pričali o privatizaciji prvo se moramo dotaknuti jakog vala deregulacije koji je započeo tijekom Carterove administracije, deregulacije koje je nastojala rasteretiti ključne sektore domaće industrije. U to doba doneseni su ključni zakoni poput Motor Carrier Act-a iz 1980. godine koji je rasteretio prijevozničku industriju, Airline Deregulation Act-a iz 1978., te Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act-a iz 1980. godine koji je bio usmjeren na deregulaciju depozitnih institucija i poboljšanje Fed-ove kontrole monetarne politike. Deregulacijski pokret nagovijestio je politiku privatizacije koju će Reaganova administracija predložiti 1980-ih, ali se razlikovao od pokreta privatizacije u nekoliko aspekata. Prvo, pokret deregulacije bio je izrazito dvostranački u vodstvu i podršci. Senator Edward Kennedy, liberalni demokrat, bio je jedan od najglasnijih zakonodavnih aktivista u oblikovanju inicijativa za deregulaciju prijevozne industrije. Drugo, pokret deregulacije bio je isključivo usmjeren na povećanje konkurencije, a ne na smanjenje veličine ili imovine vlade. Konačno, nacionalne politike deregulacije 1970-ih bile su samoograničavajuće; ideje i interesi koji podupiru deregulaciju potvrđivali su aktivističku ulogu nacionalne vlade u isto vrijeme kada su strateški provodili deregulaciju u određenim područjima. Strateški i selektivni aspekti ovog nastojanja za nacionalnom deregulacijom najočitiji su u području telekomunikacija. Raspad tvrtke American Telephone & Telegraph (AT&T) navodi se kao primjer deregulacije, jer je bio popraćen namjernim smanjivanjem napora Federalne komisije za komunikacije da nadzire tarife i ograniči uplitanje telefonskih kompanija u mnogim perifernim područjima uključujući obradu podataka. Kao i deregulacija prijevoza i zračnih prijevoznika, ovo je bila pro-konkurentna pozicija koja je rezultirala ulaskom mnogih novih tvrtki i širenjem raspona opcija dostupnih potrošačima. Ali korijeni ove odluke leže u agresivnoj akciji federalnih sudova; prisilnom raspuštanju monopola AT&T-a, čime je potvrđena vrlo jaka regulatorna uloga nacionalne vlade.

Procvat privatizacije započeo je izborom Ronalda Reagana te je označio važnu promjenu u političkom okruženju u kojem se počeo odvijati pokret privatizacije. Nacionalni čelnici prije Reagana slavili su važnost privatnog sektora. Jimmy Carter podržao je deregulaciju i naglasio

javno-privatno partnerstvo kao strategiju za preokret urbanog propadanja, ali izbor Reagana značio je da će zagovornici privatizacije dobiti više razumijevanja na nacionalnoj nego na državnoj ili lokalnoj razini. A Reaganova popularnost i rani zakonodavni uspjesi sugerirali su da bi zagovornici privatizacije mogli brzo pretvoriti svoj program u značajne promjene u politici i praksi. Reagan se nije kandidirao na platformi privatizacije. Umjesto toga, govorio je o tradicionalnijim antivladinim temama: o potrebi obuzdavanja birokrata, smanjenju poreza, oslobađanju poduzetničkog duha, pružanju pomoći onima koji sami sebi pomažu, sličnosti možemo vidjeti i u Thatcherinoj retorici. Međutim, početkom njegova prvog mandata, Bijela kuća je počela formulirati prijedloge koji su u sadržaju i navedenom obrazloženju odražavali vrstu privatizacije koja je već u tijeku u Velikoj Britaniji. Nekoliko je elemenata označilo ovu pojavu privatizacije kao ozbiljnu točku na dnevnom redu američke nacionalne vlade. Prvo je Reaganova administracija počela formulirati agresivne prijedloge za prodaju širokog spektra državne imovine. Rani prijedlozi uključivali su prodaju parkova i divljine u državnom vlasništvu, satelite Nacionalne meteorološke službe, Conrail i AMTRAK te velike rezerve nafte. Drugo, Reaganova administracija eksplicitno je usvojila još uvijek nepoznati izraz „privatizacija“ zajedno s argumentom da privatizacija umjesto da predstavlja odbacivanje ciljeva povezanih s državom blagostanja jednostavno predstavlja prihvaćanje privatnih sredstava za postizanje javnih ciljeva. Predsjedničko istraživanje privatnog sektora o kontroli troškova definiralo je privatizaciju kao opciju „koja dopušta vladi da pruža usluge bez da ih proizvodi.“ Treće, Reaganova administracija koristila je taj izraz da poveže predloženu prodaju imovine sa širokim nizom alternativnih tehnika. Upravo spomenuto izvješće nudi "konceptualni okvir za ulogu privatizacije" koji identificira ugovaranje, bespovratna sredstva i subvencije, porezne poticaje, deregulaciju, vaučere, franšize i prodaju kao tehnike pomoću kojih nacionalna vlada može slijediti javne ciljeve preko privatnih pružatelja usluga. Administracija je pritom nastojala legitimizirati svoje prijedloge proširujući tvrdnju da se privatizacija pokazala uspješnom na državnoj i lokalnoj razini. "Koncept privatizacije u saveznoj vladi relativno je nov koncept", navodi se u izvješću, "iako je uspješno primijenjen na državnoj i lokalnoj razini." Konačno, Reaganova je administracija povukla jasne i eksplicitne analogije britanskom iskustvu tako potvrdivši nacrt na kojemu je temeljena većina Reaganovih poteza. Reaganovi dužnosnici ponovili su tvrdnju zagovornika privatizacije da je vlada Margaret Thatcher pokazala ekonomsku izvedivost i političku popularnost privatizacije. Britanski primjer bio je posebno

važan u legitimiranju ideje poduzetničkih zona i prodaje javnih stambenih jedinica podstanarima.⁴³

4.3 Rezultati Reaganomicsa

Reaganova politika pokušala je ograničiti poreze, smanjiti državnu potrošnju, smanjiti inflaciju, smanjiti nezaposlenost i deregulirati industrijske politike. Reagan je uspio izvući SAD iz stagflacije, no s druge strane, Reagana se okrivljuje za krizu štednje i kredita 1986. godine. Smanjenje poreza u konačnici rasteretilo je već bogate građane i skupine poreznih obveznika s visokim dohotkom. Porezi su smanjeni sa 70% na 28%. Porezi na dobit također su smanjeni s 48 posto na 34 posto garantirajući veći profit korporacijama i velikim poduzećima koji su bili okosnica Reaganove mantre „trickle down economy-ja“. U isto vrijeme, povećane su trošarine i porezi na plaće kako bi se nadoknadili sve veći gubici. Smanjenjem državne potrošnje Reagan je u potpunosti promijenio obrazac državne potrošnje. Umjesto financiranja domaćih programa, vlada je trošila značajne iznose na obranu, nuklearnu energiju i strateške obrambene inicijative. Deregulacijom, s namjerom uspostave ravnotežu slobodnog tržišta, Reagan se odrekao kontrole nad cijenama domaćeg plina i nafte. Štoviše, Reagan je deregulirao autobusni promet, kabelsku televiziju, pomorski prijevoz i međugradsku telefonsku uslugu. S druge strane, pojačao je uvozne propise. U cilju smanjenja inflacije, Reagan je provodio razne kontrakcijske monetarne politike. Kao rezultat toga, Federalne rezerve povećale su stope federalnog fonda. Do 1988. inflacija je smanjena sa 13,5% na 4,1% . Vladin porezni prihod porastao je s 517 milijardi dolara 1980. na 909 milijardi dolara 1988. Otvoreno dvadeset milijuna novih radnih mjesta. BDP SAD-a porastao je za 26%. Nezaposlenost je sa 7,6 posto smanjena na 5,5 posto. Kamate su s 21,5 posto pale na 10 posto. Kako je ranije spomenuto „trickle down effect“ nije postigao željeni učinak, imućni nisu iskoristili porezne uštede za otvaranje novih radnih mjesta. Siromaštvo se povećalo u SAD-u. Politike nisu poboljšale ekonomsko stanje srednje klase, razina prihoda je konstantno padala te je time srednjem sloju građana znatno bila onemogućena mogućnost štednje i

⁴³ Henig, J. R. (1989). Privatization in the United States: Theory and Practice. *Political Science Quarterly*, 104:4/1989, str. 662.

akumuliranja kapitala. Otvorenjem tržišta i smanjivanjem poreza uistinu je bila povećana stopa produktivnosti i mogućnosti za ulaganjima, ali za imućnije građane koji su već ionako bili imućni samo što im je sada put ka većem bogatstvu bio otvoreniji.⁴⁴ „Trickle down effect“ pokazao se neuspješnim. „Trickle down effect“ zvučao je dobro u teoriji te koristi Lafferovu krivulju kako bi opravdao svoju primjenu i učinak na ekonomiju. Krivulja prikazuje odnos poreznih stopa i ukupnih poreznih prihoda. Pretpostavljalo se da će gospodarski subjekti prilagoditi svoje ponašanje prema poticajima stopa poreza na dohodak. Drugim riječima krivulja opravdava smanjenje poreza. Međutim, u stvarnoj praksi uočili su se sljedeći suprotni učinci: smanjenje poreza samo povećava bogatstvo dvadeset posto najbogatijeg dijela stanovništva zemlje, siromašne, niže i srednje dohodovne klase ne bilježe značajan rast svojih prihoda ili bogatstva, vlada također ne dobiva dovoljno sredstava od korporacija i bogatih da obavlja redovite obveze socijalne skrbi, niža i srednja klasa ne dobivaju nikakav diskrecijski prihod koji bi potrošili na kupnju proizvoda za povećanu potražnju, tako da se proizvodnja dobara smanjuje i gospodarstvo trpi.⁴⁵

⁴⁴ Reaganomics, Wallstreetmojo Team, <https://www.wallstreetmojo.com/reaganomics/>, 14.12.2022

⁴⁵ Trickle- Down Effect, Wallstreetmojo Team, <https://www.wallstreetmojo.com/trickle-down-effect/>, 14.12.2022

5. Obilježja tranzicijskog perioda Republike Hrvatske

5.1 Neoliberalističke ideje povodom raspada SSSR-a i SFRJ

Ideje su proizašle iz dugog niza liberalnog ekonomskog razmišljanja, spomenutih ranije, najbliže povezanih s antietatističkim i antikeynezijanskim radom Friedricha Hayeka, monetarističkom ekonomskom teorijom Milтона Friedmana i ekonomskim odjelom Sveučilišta u Chicagu. „Čikaška škola“⁴⁶ naglašavala je primat tržišta za određivanje vrijednosti i za raspodjelu resursa. Obeshrabrena je državna intervenciju osim za osiguranje funkcioniranja tržišta. Tvrdila je da bi nesputana trgovina dovela do povećanja učinkovitosti i poboljšanja blagostanja, a državna regulacija općenito bi ju umanjila. Nakon kolapsa poslijeratnog keynezijanskog konsenzusa i naftnih šokova 1970-ih, neoliberalne ideje odjednom su zavladale ekonomskim razmišljanjem u vodećim državama svjetskog sustava kada su ih prihvatili lideri poput Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji i Ronalda Reagana u Sjedinjenim Državama, kao i general Augusto Pinochet u Čileu. Neoliberalne ideje zatim su se proširile na ostatak svijeta kroz utjecaj i pritisak tih vođa i vodećih država. Zemlje koje su se suprotstavljale neoliberalnim idejama riskirale su kaznu financijskih tržišta i loš politički imidž. Neoliberalne ideje zavladale su istočnom Europom i Euroazijom tek nakon sloma komunizma 1989.-1991., otprilike deset godina kasnije nego drugdje u svijetu. Usvajanje i širenje neoliberalnih politika u Istočnoj Europi i Euroaziji odvijalo se u tri faze vođene različitim dinamikama, ali koje su se donekle vremenski preklapale.⁴⁷ Kad su se zemlje bivšeg sovjetskog bloka u istočnoj Europi otvorile svjetskom gospodarstvu, brzo je postalo jasno da nisu imale puno izbora hoće li usvojiti reforme neoliberalne politike. Vodeće zapadne vlade i međunarodne organizacije bile su pod

⁴⁶ Čikaška škola je neoklasična ekonomska škola mišljenja koja je nastala na Sveučilištu u Chicagu 1930-ih. Glavna načela Čikaške škole su da slobodna tržišta najbolje raspoređuju resurse u gospodarstvu i da je minimalna, ili čak nikakva, državna intervencija najbolja za ekonomski prosperitet. Čikaška škola uključuje monetaristička uvjerenja o gospodarstvu, tvrdeći da ponudu novca treba održavati u ravnoteži s potražnjom za novcem., https://www.investopedia.com/terms/c/chicago_school.asp, 27.11.2022.

⁴⁷ Appel, Hillary; Orenstein, Mitchell A, Why did Neoliberalism Triumph and Endure in the Post-Communist World? Comparative Politics, 48:3/2016, str. 317.

dominacijom neoliberalne politike, te su držale resurse i mehanizme za izvoz tih ideja u ostatak svijeta. Jedina stvarna pitanja o kojima su postkomunističke zemlje trebale odlučiti bila su u kojoj će mjeri usvojiti neoliberalne politike i kojom brzinom. Ideja neoliberalizma osobito se nametala malim ekonomijama istočne Europe, koje su željele geopolitički se „vratiti“ zapadu. Kako bi se „vratile“ zapadu i Europi te zemlje, među kojima je i Hrvatska, morale su usvojiti razne preporuke prezentirane od strane zapade. Preporuke i savjeti su uglavnom dolazili od međunarodnih agencija poput IMF-a, Svjetske banke i OECD-a. Ti su programi većinom uključivali trenutno odmrzavanje cijena (uz nekoliko izuzetaka poput stanovanja, energije i transporta), liberalizaciju trgovine, uvođenje konvertibilnih valuta, ukidanje kontrole kapitala i ukidanje državnih subvencija tvrtkama.⁴⁸

Washingtonski konsenzus⁴⁹, zajednički naziv za liberalne reforme IMF-a i Svjetske banke služio je kao nacrt privatizacije poduzeća u istočnoj Europi. Međutim, prethodno je bio zamišljen i upućen zemljama Latinske Amerike, te pokazujući svoju „prilagodljivost“ implementiran je u istočnoj Europi pošto se privatizacija činila kao idealan alat otvaranja tržišta i stvaranja jakog privatnog sektora. Godine 1989. privatni sektor u komunističkom svijetu bio je minijaturan, osim u Mađarskoj i Jugoslaviji gdje su postojala neka privatna, zadružna i zajednička vlasništva u kasnom komunističkom razdoblju ili su se, kao u nekim dijelovima poljske poljoprivrede, zadržala tijekom komunističkog razdoblja. Postkomunistička privatizacija zahtijevala je ne samo prijenos vlasništva nad gotovo svakom malom trgovinom, hotelom, restoranom i poduzećem, nego i cijelim strateškim sektorima gospodarstva, uključujući tešku industriju i prirodne resurse. Pod socijalizmom, velika poduzeća su bila u potpunom državnom vlasništvu. Novi pristup je bio potreban kako bi se vlasništvo prenijelo na relativno siromašno građanstvo i izbjegla prodaja strancima. Neoliberalni ekonomisti ranih 1990-ih, poput Vaclava Klauza u Čehoslovačkoj i Anatolija Chubaisa u Rusiji, favorizirali su avangardni pristup poznat kao "vaučerska" privatizacija. Građani bi dobivali vaučere besplatno ili po nominalnoj cijeni koje bi zatim zamijenili za udjele u državnim poduzećima ili posrednicima u uzajamnim fondovima. Programi vaučerske privatizacije bili su popraćeni drugim oblicima privatizacije, uključujući javne natječaje, dražbe i vraćanje bivšim vlasnicima. Unatoč nedostatku dokaza koji podupiru

⁴⁸ Ibid., str. 317.

⁴⁹ Washingtonski konsenzus je postao poznat kao skup od deset preporuka ekonomske politike koje je 1989. godine formulirao engleski ekonomist John Williamson, vidi više, Marina Kesner-Škreb: Washingtonski konsenzus Financijska teorija i praksa 28:2, str. 251-254, 2004.

učinkovitost ovog pristupa, većina bivših komunističkih zemalja usvojila je ovaj avangardni neoliberalni pristup.⁵⁰

5.2 Početak tranzicijskog perioda

5.2.1 Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

Osamdesete godine prošlog stoljeća bile su godine ekonomske stagnacije. Desetljeće neobuzdane inflacije i rastuće nestabilnost u kombinaciji s niskom makro i mikro učinkovitošću zahtijevalo je hitno restrukturiranje i reforme, no osamdesete su godine postavile temelje daljnjoj privatizaciji i liberalizaciji tržišta nakon raspada SFRJ. Tijekom 1980-ih pokušani su cijeli niz reformi (najviše 1982., 1985. i 1988).⁵¹ Za preobrazbu je 1988. ključna. Događaji iz 1988. uključuju politički proboj kada su glavni stupovi ekonomske transformacije (otvoreno tržište i „igrališta“ za privatna, državna i društvena poduzeća) prihvaćeni. Ovaj veliki napredak naknadno je institucionaliziran u Zakonu o poduzetništvu iz 1989. i drugim zakonodavstvom tako da se s punim opravdanjem može tvrditi da je pretvorba započela u svim državama nasljednicama Jugoslavije 1989. godine.⁵² Dok je reforma vlasništva započela još 1988. Zakonom o poduzećima, koji je omogućio komercijalizaciju poduzeća, Zakon o društvenom kapitalu iz 1989., izmijenjen u kolovozu 1990., otvorio je puteve za privatizaciju društvenih poduzeća. Ipak, Savezni plan privatizacije karakterizirala je; pasivnost, nije predviđao nikakve privatizacijske kampanje, akcije ili programe, već samo navedene dopuštene putove; autonomija poduzeća u pokretanju i izradi planova privatizacije, pri čemu su interne dionice „glavni motor“ privatizacije; pristranost, budući da je dopuštao daljnje postojanje društvenog vlasništva i ponovno uveo državno vlasništvo u gospodarstvo u bilo kojem sektoru koji odabere vlada. Favorizirajući „insajdere“, model je zaposlenicima nudio znatne popuste. Ipak, stavio je neka

⁵⁰ Ibid. str 317.

⁵¹ Za dublji pogled u krizu i raspad SFRJ- a vidi više, Toni Milanović: Kriza 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi, Sveučilište u Zadru., str. 1-8.

⁵² Bicanic, Ivo; Franičević, Vojmir, Understanding Reform: the Case of Croatia, Balkan Observatory Working Papers, The Vienna Institute for International Economic Studies, 33/2003, str. 2.

ograničenja na broj dionica kupljenih s popustom i ograničio je njihovo trgovanje dok ne budu u potpunosti plaćene. Dio društvenog kapitala koji nije prodan po povlaštenim uvjetima trebao se ponuditi na prodaju na javnim dražbama domaćim i stranim poduzećima ili pojedincima. Budući da zakon nije precizirao odredište neprodanog društvenog kapitala, implicitno nije zabranio njegovo daljnje postojanje.⁵³ Taj je program Hrvatskoj donio neka važna nasljeđa: temeljio se na širokom konsenzusu da glavno sredstvo legitimiranja privatizacije trebaju biti prava zaposlenika stečena kroz samoupravljanje i društveno vlasništvo; nadalje privatizacija u Hrvatskoj krenula je pod odredbama saveznih zakona, što je značajno onemogućilo radikalne preokrete; najvažnije od svega uspostavljen je institucionalni okvir za privatizaciju, te temelji za kasnije uspostavljanje Fonda za razvoj i Agencije za privatizaciju.⁵⁴ Razdoblje prije 1988. dovelo je do pet kritičnih aspekata 1980-ih koji su formirali početne uvjete za prvu transformaciju iz 1989. godine. Prvi se odnosi na gospodarstvo, poput: visoke cjenovne nestabilnosti, niskog rasta, niske mikro i makro učinkovitost, velike regionalne razlike, rastuće nezaposlenost i socioekonomske patologije koje su nakon desetljeća propalih reformi dovele do konsenzusa za liberalizaciju i stvaranje tržišta. Pod drugo može se navesti, političko uređenje, politički teren je već bio ispunjen jakim sukobima i slabom sposobnošću da se s njima nosi, stvarajući tako „prozor mogućnosti“ za alternativne političke projekte i prema kraju, nove aktere, npr. one s jakim nacionalističkim programima. Treći spada pod sistemsko-institucionalni aspekt; neriješena kriza stvorila je širok prostor za institucionalno poduzetništvo, daljnji razvoj mnogih reguliranih i spontanih institucija tržišnog gospodarstva i decentralizaciju koja je stvorila i menadžerski „know-how“ kao teritorijalnu segmentaciju. Pod četvrti aspekt se podrazumijeva državni oblik, sve slabija federalna država s rastućom sviješću o potrebi ponovnog pregovaranja o svom uređenju. Peti se tiče međunarodnog miljea: perestrojka⁵⁵ i kraj hladnog rata nagrizli su međunarodno opredjeljenje za federativnu Jugoslaviju. Prva hrvatska tranzicija dakle bila je iz samih početaka frustriran paradoksom: gospodarskom tranzicijom dominirala je federalna vlada i njezina politika, politička tranzicija bila je uglavnom ograničena na republike, diskurs ekonomskih reformi se homogenizirao, diskurs političkih pitanja segmentirao. Zbog sloma političke i ideološke hegemonije SKJ-a,

⁵³ Franičević, Vojmir. (1999). Privatization in Croatia: Legacies and Context. *Eastern European Economics*, 37:2, str. 6.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Perestrojka, (rus.: preustroj), program restrukturiranja gospodarskog i političkog sustava Sovjetskoga Saveza, koji je sredinom 1987. potaknuo M. Gorbačov. Nizom zakonskih mjera pokušana je gospodarska reforma na tržišnim osnovama, a u političkom je sustavu pokušano uvođenje ograničene izborne konkurencije., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47554>, 26.11.2022

reformski orijentiranoj vladi nedostajao je najkritičniji resurs bilo koje reforme: politički konsenzus glavnih aktera. Ovo odvajanje političkih reformi od gospodarskih vjerojatno je među najvažnijim karakteristikama prve tranzicije. Drugi je rastuća plima etnifikacije politike kako se kolaps reformskog diskursa, koji je dominirao 1980-ih, pretvorio u etnički diskurs. Kako je spomenuto, inflacija i oskudica najosnovnijih resursa najvidljiviji su znakovi krize. Stabilizacijski program iz siječnja 1990. koji je preko noći spustio inflaciju na zanemarive stope dovelo je do široke popularnosti federalnog premijera g. Ante Markovića. Ovaj uspjeh, iako kratkotrajan; a institucionalne promjene implicirane prvom transformacijom pokrenule su aktere, oblikovale institucije i oblikovala očekivanja koja su zajedno zacrtala novi put. Stabilizacijski program temeljio se na tri nominalna sidra: fiksnom tečaju, strogoj monetarnoj politici i kontroli plaća podržanoj unutarnjom konvertibilnošću i denominacijom valute. Fiskalno pooštavanje je, međutim, izostalo jer je bilo uglavnom pod kontrolom konstitutivnih republika. Program je od samog početka patio od unutarnjih grešaka, od početka u siječnju 1990. postojala je početna precijenjenost valute, slabost kontrole nad plaćama i fiskalni višak, kojima su kasnije dodani nedostaci; selektivni krediti središnje banke, čineći stabilnost cijena neodrživom. Osim toga, konstitutivne republike čija je predanost programu bila niska od samoga početka, uvodile su namjerne blokade i trgovinske barijere. U isto vrijeme političke elite preispitivale su svoje strateške preferencije. Nedostatak međunarodne potpore reformama savezne vlade i/ili nizak kredibilitet potpore i/ili njezino kasno dobivanje tome je svakako pridonijelo. S druge strane, liberalizacija i privatizacija, međutim djelomičan, proizvela je brz odgovor u gospodarstvu. Došlo je do eksplozije novih tvrtki i start up-ova, poduzetnici su „nicali“ na sve strane pokazujući veliku poduzetničku budnost i veliku volju za sudjelovanjem u transformaciji. To je također povećalo složenost reformske računice, za neke je to značilo nisku predanost privatizaciji, za neke nisku predanost saveznoj preraspodjeli troškova i naknada. Postoji još jedna važna značajka prve transformacije. Tiče se međunarodnog okruženja. Kao što je spomenuto, nedostajala mu je znatna strana podrška, osobito u kritičnom trenutku kada uspjeh nije bio siguran. No nedostajao je i još jedan temelj svih kasnijih preobrazbi, eksplicitna europska dimenzija (u svim njezinim značenjima – npr. EU integracija i europeizacija). Prvi transformacijski projekt, koliko god radikaln po svojim namjerama, zapravo je bio gradualistička transformacija. Zadržavanje institucije društvenog vlasništva i njeno de facto

izjednačavanje s privatiziranim tvrtkama i novonastalim „privatnim sektorom“; organizirao je reformski diskurs oko sintagme „novi socijalizam“.⁵⁶

5.3 Druga tranzicija

Međutim, kako bi se točno prezentirao model i daljnji tijek tranzicije Republike Hrvatske, mora se uzeti u obzir i neposredan kontekst: privatizacija se odvijala tijekom rata; poseban politički "dizajn" hrvatskog kapitalizma omogućila je vladavina jedne dominantne političke stranke, Hrvatske demokratske zajednice; i specifična pravila privatizacije utjecala su na ponašanje aktera, kao što su privatizacija kroz "pretvorbu" društvenog vlasništva, denacionalizaciju nakon pretvorbe, privatizaciju banaka kroz privatizaciju njihovih "osnivača", model vrednovanja imovine, i tako dalje, kao i izbori u vezi s propisima i institucionalnim dizajnom i njihovim vremenskim rasporedom, kao što je nedostatak regulacije aktivnosti preuzimanja, kasno uspostavljanje antimonopolskog zakonodavstva i slabo poštovanje i nevjerodostojna predanost vladavini prava i čvrstim proračunskim ograničenjima.⁵⁷

5.3.1 Ekonomija suverene Hrvatske

Nakon Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, 25. lipnja 1991. Hrvatska je na jesen ušla u ratno stanje protiv mnogobrojnije i tehnički superiornije vojske JNA, te stoga mora se uzeti u kontekst teritorijalna rascjepkanost i ogromni gubitci koji su zahvatili sve sfere Hrvatskog gospodarstva od izvoza i uvoza do gubitka ključnih sektora industrije. U proljeće 1992. žarišta bitke premještaju se na područje Bosne i Hercegovine, a Hrvatskoj se vraća kakav takav mir. Međutim, trećina teritorija došla je pod vlast srpskih snaga, a takvo „stanje pripravnosti“ trajalo je sve do srpnja 1995. Prerađivačka industrija bila je ozbiljno

⁵⁶ Bičanić I, Franičević Vojmir op cit (bilješka 34), str. 4.

⁵⁷ Franičević, V. op cit. (bilješka 35), str. 7.

pogođena ratom, pri čemu je oštećena oko trećina iskoristivih kapaciteta. Zbog toga je BDP u 1993. bio niži od razine iz 1990. za 39%. Istovremeno, cijene su divljale, a godišnja stopa inflacije premašila je 1100% u 1993. U listopadu je proveden Stabilizacijski program koji je bio program od dvije faze: prva faza kao heterodokсни antiinflacijski program i druga faza kao strukturalne reforme. Tijekom prve faze središnja banka pooštrila je monetarnu politiku i liberalizirala devizno tržište, dok je Vlada preinačila cijene komunalnih usluga kako bi eliminirala gubitke koji opterećuju proračun te postavila kontrolu nad plaćama u javnom sektoru. Tek u godinu dana inflacija se smirila, a rezerve središnje banke počele su se povećavati. U svibnju 1994. uvedena je nova valuta kuna koja je zamijenila dinar. Druga faza od Stabilizacijskog programa uključivala je strukturne reforme koje su imale za cilj osigurati dugoročnu gospodarsku stabilnost. Njegove ključne točke bile su fiskalna reforma, ubrzanje privatizacije, restrukturiranje poduzeća javnog sektora koje posluju sa gubitkom, restrukturiranje bankovnog sustava i razvoj financijskog sustava. Prije osamostaljenja, ukupni obujam vanjske trgovine Hrvatske iznosio je 100% BDP-a hrvatskog izvoza 1990. godine, uključujući trgovinu s drugim republikama bivše Jugoslavije, kao i trgovinu materijalnim uslugama koja je procijenjen na 13,7 milijardi USD, otprilike dvije trećine BDP-a. Međutim, nakon sveukupnog pada gospodarstva, oštrog pada prihoda od usluga i gubitka tržišta u dvije susjedne zemlje, ukupna izvozna cifra je bila više nego prepolovljen na samo 5,7 milijardi američkih dolara 1993. godine. Uz 1993. godinu kao dno, 1994. godine hrvatsko se gospodarstvo počelo brzo oporavljati. Tada su plaće brže rastle, što se negativno odrazilo na ekonomske performanse. Samo u 1995. realne plaće porasla za gotovo 40% u Hrvatskoj. U svakom slučaju, to je rezultiralo eksplozijom domaće potražnje i rastom uvoza od 44%, ali nije bilo stvarnog napretka u smislu BDP-a. Ostao je pad izvoza, koji je 1995. pokrivao samo 62% uvoza. S tim u vezi, hrvatski omjer izvoza i uvoza iznosio je 93,7% 1973. i 86,3% 1988.. U usporedbi s ovim brojkama, pad u izvoz je 1990-ih bio vrlo ozbiljan. Stoga, Hrvatska je bila primorana mijenjati i uvoditi nove vanjskotrgovačke partnere i okrenuti se zapadnoeuropskim zemljama. Uistinu, sastav vanjskotrgovinskih partnera postupno se promijenio. Godine 1992. udio EU u ukupnom izvozu iznosio je 52,45%, naspram trgovine s bivšom Jugoslavijom koji je iznosio 31,97% i zemljama srednjoistočne Europe i bivšeg SSSR-a koji je iznosio 5,79%. Godine 1995. udio EU u ukupnom izvozu porastao je na 58%, dok je udio bivše Jugoslavije iznosio 23%, odnosno 9% sa zemljama srednjoistočne Europe i bivšeg SSSR-a. Godine 1992. udio EU u ukupnom uvozu činio je 46,79%, uvoz iz bivše Jugoslavije

23,24%, a uvoz iz zemalja srednjoistočne Europe i bivšeg SSSR-a činio je 13,58%. Godine 1995. udio EU u ukupnom uvozu porastao je na 62,16%, dok su Jugoslavija i zemlje srednjoistočne Europe i SSSR činili 11,31% odnosno 9,31%. Da vidim vanjsku trgovinu Hrvatske po zemljama. Godine 1995. prvo mjesto u svom izvozu zauzimala je Italija (23,7%), zatim Njemačka (21,5%), Slovenija (13,1%), Bosna i Hercegovina (8,3%), Austrija (4,3%), Rusija (3,3%).), Francuska (2,4%), Liberija (2,3), SAD (1,8%) i Nizozemska (1,7%). Iste godine prvo mjesto u hrvatskom uvozu zauzima Njemačka (20,1 %), zatim Italija (18,2 %), Slovenija (10,7 %), Austrija (7,7 %), UK (6,1 %), SAD (2,7 %). , Libija (2,5%), Francuska (2,5%), Nizozemska (2,3%), Švicarska (2,2%).⁵⁸ Između 1995 i 1997. godine stopa rasta hrvatskog gospodarstva iznosila je 6%, najveća stopa rasta zabilježena je u onima granama industrije koje su obnavljale područja zahvaćena ratnim razaranjima, ipak stagnacija rasta nastupila je 1998. godine zbog zastarjele tehnologije u industrijama, niskih čak i skoro nepostojećih stranih ulaganja te transformacije bankarskog sektora što je značilo teže dobivanje kredita domaćim poduzećima. Uvođenje poreza na dodanu vrijednost 1. siječnja 1998. po fiksnoj stopi od 22% koji je zamijenio porez na promet svakako je bila reforma koja je bila u skladu s neoliberalističkim idejama te je zahvatila širi spektar poreznih obveznika i donijela prihod od 20 228,2 milijuna kuna odnosno 46.17% ukupnih proračunskih prihoda.⁵⁹ Godišnje izvješće Ministarstva financija nije spominjalo nikakav negativan ni pozitivan učinak na gospodarski rast, samo je spomenuto da je uvođenje PDV-a bilo uspješno. U 4. tromjesečju 1998. BDP je smanjen za 0,8%. Kao uzroci smanjenja gospodarskog rasta u godišnjem izvješću navode se otežane mogućnosti zaduživanja na domaćem i inozemnom tržištu, visoka cijena kapitala, poteškoće u naplati nepodmirenih dugova, smanjene stope rasta domaće potražnje te nedostatak veće turističke potrošnje.⁶⁰ Ovo objašnjenje vrijedi za kratkoročne promjene u gospodarstvu, ali temeljniji uzrok treba tražiti u činjenici da je hrvatsko gospodarstvo izgubilo dinamiku razvoja. Ispod te činjenice kriju se strukturni problemi kao što su smanjena konkurentnost u prerađivačkoj industriji i uslužnoj djelatnosti, kašnjenje u restrukturiranju poduzeća i bankarskog sektora te hipertrofirani javni rashodi. U prvom tromjesečju 1999. broj zaposlenih smanjen je za 3,2%. Stopa nezaposlenosti skočila je s 18,6% u prosincu 1998. na 19,6% u ožujku 1999. S recesijom se pogoršao položaj državnog proračuna. Iako je u prošloj godini u proračunu zabilježen suficit, proračunski deficit je tijekom prvog tromjesečja 1999.

⁵⁸ Koyama Y: Transition in Croatia, *Ekonomski pregled*, 54:11-12/2003, str. 987.

⁵⁹ Godišnje izvješće Ministarstva financija 1998. godine, Ministarstvo financija Republike Hrvatske, str. 39.

⁶⁰ Koyama Y., op cit. (bilj. 40), str. 990.

narastao na 1,8 milijardi kuna. Kako bi se spriječilo daljnje pogoršanje, u svibnju je vlada odobrila paket ograničenja koji sadrži uštedu od 3,5 milijardi kuna na rashodima. Istovremeno, zbog niza bankrota banaka, morali su se potrošiti veliki iznosi za popunjavanje fonda za osiguranje depozita i smanjenje deficita fondova socijalne skrbi. U 1999. su i izvoz i uvoz pali. Izvoz je dosegao 4,27 milijardi dolara (tj. 5,8% manje nego 1998. godine). Uvoz je iznosio 7,77 milijardi USD (tj. 7,2% manje nego 1998.). Slab učinak u inozemnoj trgovini pripisivao se činjenici da s EU tada nije postojao sporazum o trgovinskim povlasticama, carinska granica s Bosnom i Hercegovinom, te strukturna modernizacija jedva da je započela u industriji.⁶¹

5.3.2 Privatizacija podređena državi

U travnju 1991. donesen je zakon o pretvorbi društvenih poduzeća (tzv. zakon o privatizaciji). Ovaj zakon definirao je dopuštene staze i opći okvir, a dva dopunska zakona dala su temelj za izravnu uključenost države u bilo koji sektor gospodarstva. Strategija privatizacije u Hrvatskoj imala je svoje specifične karakteristike: država je nacionalizirala društveni kapital i postala vlasnikom 80% društvenog kapitala; predviđeno zakonodavstvo davalo je vladi istaknutu ulogu sa širokim diskrecijskim ovlastima u privatizaciji renacionaliziranih poduzeća; zakonodavstvo nije uključivalo bilo kakve sheme vaučera kako je to provedeno u većini zemalja istočne Europe, ali je umjesto toga uveden je sustav popusta pri kupnji dionica i dana je prednost zaposlenicima poduzeća; privatizacija je bila „prihodno orijentirana.“ Hrvatska je bila demokratizirana, ali politički stil koji je zastupao bivši predsjednik Franjo Tuđman mogao se opisati kao autoritativnim. Hrvatski demokratska Zajednica (HDZ) je imala vlast od izbora u proljeće 1990. godine. Zahvaljujući jednomandatnom izbornom sustavu, s 48% ukupnih glasova, HDZ je uspio osvojiti 65% mjesta u Saboru. Rotirala se prva stranka u opoziciji na svakim općim izborima na način da je to bila bivša Komunistička partija 1990., Liberalna stranka 1992. i još jedna stranka 1996. Stoga se politička prevlast HDZ-a nikada nije bila poljuljana do 2000. godine.⁶² Stoga privatizacija je uglavnom bila podređena volji vladajućih i obilježena klijentelizmom.

⁶¹ Ibid. str. 991.

⁶² Ibid. str. 985.

5.3.3 Proces privatizacije

Godine 1991. osnovani su Agencija za privatizaciju i Fond za razvoj kao organizacije koje trebaju naslijediti pravni okvir Federacije i promicati privatizaciju. Uloga Agencije za privatizaciju bila je provjera dostavljenih planova te nadzor i praćenje privatizacije poduzeća. Prihod od prodaje je išao u Fond za razvoj. Agencija je imala ovlasti postavljati menadžere u poduzećima koje su poslovale s gubitkom. Fond je jednako velike ovlasti i nikakvu izravnu odgovornost. U svom portfelju imao je dionice gotovo svih poduzeća u gospodarstvu, što ga je činilo najvećim vlasnikom imovine i samim time i stvarateljem tržišta na novonastaloj burzi. Za poduzeća u čijem je vlasništvu postavljala je menadžere i mogla je pokrenuti privatizaciju kada i kako god je htjela. Dvije organizacije spojile su se u Hrvatski fond za privatizaciju u siječnju 1993. Sama privatizacija uključivala je tri kruga prodaje dionica te dodjelu paketa dionica razvojnim i mirovinskim fondovima. Prvi krug je bio prodaja dionica uz popust zaposlenicima, drugi krug je bio prodaja dionica po punoj cijeni zaposlenicima, a treći je bio prodaja dionica bez popusta stanovništvu. Dionice u prva dva kruga mogle su se kupiti uz otplatu na rate do pet godina. Najveće popuste imali su zaposlenici pri kupnji dionica “svojih” poduzeća. Popusti su bili ograničeni do vrijednosti od 20.000 DM po pojedinačnoj kupnji. Ti su popusti ovisili o načinu plaćanja i godinama zaposlenja. Ukupna vrijednost prodanih dionica u prvom krugu nije smjela prijeći 50% ukupne procijenjene vrijednosti imovine poduzeća, zapravo u stvarnoj privatizaciji preferirali su se menadžerski otkupi. Najčešći načini kojim su menadžeri pokušali kupiti dominantan položaj u poduzećima bili su „menadžerski zajmovi“, „lažno otvaranje polica osiguranja“, lažno kupovanje od strane radnika, te podcjenjivanjem imovine. “Menadžerski krediti” bili su dio potpuno netransparentnog sustava kojim su vrhunski menadžeri dobivali velike i povoljne kredite od banaka, najčešće na temelju bliskih veza s bankarskim sektorom, do deset tisuća DM. Ponekad su banke prihvaćale kao zalog same dionice, precijenjene nekretnine ili zamrznute štedne uloge. Drugi način je uključivao poduzeća koja su plaćala velike premije osiguranja za svoje menadžere čije su premije unovčene za popust u bankama, a gotovina je korištena za kupnju dionica. Treći način uključivao je plaćanje radnicima da s njima djeluju kao „pravi“ kupci dionica jer su radnici pri kupnji dobivali velike popuste, te bi ih potom prodavali

na crnom tržištu ili jednostavno ustupili poslovođi. Menadžeri kao prodavači često su bili glavni kupci zbog velikog broja menadžerskih otkupa. Ipak, u pogledu procjene imovine, zakonodavstvo je nudilo mogućnost podcjenjivanja i netočnog vrednovanja imovine (na primjer, lokacija nije korištena u procjeni, knjigovodstvena vrijednost⁶³ korištena je unatoč inflaciji). Menadžeri nisu bili jedini koji su kršili pravila. Agencija za privatizaciju često je bila optuživana da koristi privatizacijsko zakonodavstvo u neekonomske (uglavnom političke) svrhe.⁶⁴ Od 2.958 poduzeća u procesu privatizacije, u godini 1995. u potpuno je privatnome vlasništvu bilo 1.146 poduzeća (44%), u većinsko-privatnom vlasništvu njih je 1.159 (45%) i u većinsko-državnom vlasništvu - 293 poduzeća (11%).⁶⁵ U godini 1996. u Hrvatskoj je bilo oko 600.000 dioničara, kuponskom privatizacijom nastojao se povećati taj broj za oko 350.000. Takva vrsta privatizacije bila je namijenjena socijalno najugroženijim skupinama, u toj vrsti privatizacije sudjelovalo je oko 226.000 vlasnika vaučera.⁶⁶ 1997. godine od prvobitno procijenjene vrijednosti poduzeća prodano je u procesu privatizacije 42%., ipak neki mislioci procjenjuju da je zapravo 80% svih poduzeća bilo u rukama države ili pod kontrolom države.⁶⁷ Prodajom je 1999. godine ostao je neprivatizirani portfelj u vrijednosti od 3,8 milijardi kuna, iste te godine dolazi do renacionalizacije, propala se poduzeća vraćaju u portfelj Fonda, najčešće su to bili lanci poduzeća u vlasništvu hrvatskih „tajkuna“, poduzeća s negativnim saldonom vrijednosti kapitala i broja zaposlenih. Zbog nepovoljnih se socioekonomskih prilika urušava i sustav „malog dioničarstva“ s jednakim posljedicama - vraćanjem dionica u državni portfelj. Od 641.152 ugovora o kupnji dionica uz popust otplaćeno je svega 166.081 ugovora, a raskinuto je čak 379.030 ugovora. Reprivatizacijom se portfelj povećao na 27% na vrijednost od 23.988.769 kuna.⁶⁸ Do rujna 2001. HFP je držao 1.203 poduzeća, čiji je temeljni kapital iznosio 63,6 milijardi kuna s tim da je državni portfelj iznosio 25,5 milijardi kuna.⁶⁹

⁶³ Formula neto knjigovodstvene vrijednosti = Originalni trošak kupnje - akumulirana amortizacija, inflacija nije uzeta u obzir te se stvarna procjena vrijednosti imovine može prikazati krivom, pogotovo kroz dulji period vremena, a i sama formula nije ispravan pokazatelj koji mjeri izgled za rast tvrtke jer knjigovodstvena vrijednost može biti niža od potencijala za zaradu tvrtke., <https://hr.mcfairbanks.com/1049-net-book-value>, 5.12.2022

⁶⁴ Koyama Y., op cit. (bilj. 40), str. 986.

⁶⁵ Gregurek, M.: Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj 156, *Ekonomski pregled*, 52 :1-2, 2001., str. 167.

⁶⁶ Vaučerska privatizacija predstavlja podjelu novca namijenjenog privatizaciji ,vaučera, građanima, kojima oni kupuju dionice poduzeća, vaučeri su dodjeljivani po kriterijima, u hrvatskom slučaju ratnim invalidima, braniteljima i stradalima u ratu. *ibid.*

⁶⁷ Koyama Y., loc. cit.

⁶⁸ Gregurek M., loc. cit.

⁶⁹ Koyama Y., op cit. (bilj. 40), str. 994.

5.3.4 Učinci privatizacije

Primjena modela pretvorbe i privatizacije donijela je negativne i pozitivne učinke. Gledajući cjelokupnu provedbu privatizacije negativni učinci su daleko izraženiji, no Hrvatska priča nije izolirani slučaj, prema Ožaniću „ubrzana privatizacija u svim tranzicijskim zemljama ostavila je iza sebe neuspješne rezultate, a što je za posljedicu imalo smanjenje državnog vlasništva, i stvaranje novih elitnih krugova koji su u želji za što ubrzanijom privatizacijom uništili brojna poduzeća“⁷⁰ Negativni aspekti privatizacije ponajprije se ogledaju u novim vlasničkim strukturama. U prvoj su fazi pretvorbe i privatizacije manja i srednja poduzeća brzo su našla vlasnike. Mali su dioničari ostvarili svoje pravo i upisali su većinski paket dionica i udjela. Kada je ograničeno pravo na 50% udjela, privatizacija je usporena. Budući da veliki broj novih vlasnika nije imao realni razvojni koncept, poduzeća su kupovana radi trgovanja. Vlasništvo se stjecalo jeftinim kreditima i obročnim otplatama upisanih dionica i udjela. Velikom brzinom su se davali krediti i mogući zajmovi od banaka uz niske kamatne stope. Nadalje, u procesu privatizacije država je kao najveći vlasnik mogla uvjetovati kupnju većinskih dijelova poduzeća razradom poslovnog plana u smjeru restrukturiranja i rješavanjem problema tehnološkog viška zaposlenih. Isto tako velik broj poduzeća je stjecan na jeftin način čime se ujedno i smanjivala poduzetnička odgovornost. Usitnjavanjem i neracionalnom raspodjelom velikih sustava počele su se privatizirati i poslovne prostorije, građevinski objekti pa čak i oprema. Obzirom na takvu situaciju zaposlenici su često bili proglašeni tehnološkim viškom.⁷¹ Malverzacije su najvećim dijelom nastale u porijeklu novca kojim su kupovana poduzeća, ili nakon njihova preuzimanja. Proces privatizacije, međutim, modernizirao je proces trgovanja imovinom, upotrebom vrijednošću, vlasništvom. Privatizirana poduzeća često su služila kao izvor novca za daljnje kupnje poduzeća i dionica. Načelom nepovredivosti vlasništva, drastično se smanjila transparentnost u različitim financijskim kombinacijama plaćanja dionica i udjela. Menadžerski krediti i obročne otplate dionica i udjela otplaćivali su se najvećim dijelom iz dividendi nastalih

⁷⁰ Ožanić M., Sve o poduzetništvu, Pretvorba i privatizacija – Pretvorba i privatizacija u Hrvatskoj: <http://www.sveopoduzetnistvu.com/index.php?main=clanak&id=104> 2.12.2022.

⁷¹ Burazer-Pavešković, H., Razlozi neuspjeha privatizacije u Hrvatskoj, završni rad, Repozitorij fakulteta ekonomije u Splitu., str. 24.

od očekivane dobiti. Nedostatak dividende nadomještan je prodajom dijelova poduzeća, pa je dodatno smanjivana materijalna osnovica poslovanja. Teret stagnacije nosili su zaposlenici, a tehnološki višak i drugi načini otpuštanja izazivali su nezaposlenost. Taj je dio nezaposlenosti izravna posljedica privatizacije, a ne strukturne prilagodbe. Kao rezultat takvog postupanja dolazi do pojave masovne nezaposlenosti, uslijed viška radne snage. Opća nezaposlenost se smatrala posljedicom promjene vlasničkih struktura. Ipak bez obzira što je porastao broj nezaposlenih, novi vlasnici poduzeća su se odlučili na novu metodu zapošljavanja koja se odnosila na ilegalno zapošljavanje unatoč odredbama Zakona o radu. Zakonskim „rupama“ novi vlasnici su na minimalan način osiguravali svoje zaposlenike. Zaposlenici su bili na minimalnoj plaći, zbog minimalnih poreza i doprinosa iz plaća i na plaće. Razlika plaća se nadoknađivala ili fiktivnim putnim naložima ili troškovima reprezentacije.⁷² Ove prakse u privatizaciji kao posljedicu su imale: nisku razinu razvitka (mjereno razinom BDP oko 70%) u odnosu na pretranzicijsku i predratnu godinu 1989.; nisku stopu rasta BDP; visoku stope nezaposlenosti i nisku iskorištenost postojećih proizvodnih kapaciteta; veliko međusobno zaduživanje; neuravnotežene odnose cijena domaćeg i stranog novca; nisku razinu investicija kako domaćih tako i vanjskih; uvjete poslovanja koji su bolji za uvoznike nego za izvoznike; povećanje trgovinskog i tekućeg deficita s tendencijom povećanja vanjske zaduženosti; nisku razinu ostvarene privatizacije uz popratnu pojavu velikih društvenih devijacija i tenzija.⁷³

O pozitivnim učincima pretvorbe i privatizacije može se govoriti više u normativnom, a manje u izvedbenom smislu. Pozitivni učinci privatizacije ogledaju se u imenovanju vlasnika, stvaranju izravne asignacije formalno-pravne odgovornosti, izravnoj asignaciji gospodarskoga rizika, formiranju tržišnog makroekonomskoga sustava, normativnim usklađivanjem s europskim standardima i međunarodnoj usporedivosti. Glavna pozitivna značajka pretvorbe i privatizacije prijelaz je iz sustava “ne vlasništva” u sustav poznatih vlasnika. To je jedno od polazišta za praktično formiranje transparentnog tržišta kapitala. Izravna asignacija formalno-pravne odgovornosti i gospodarskih rizika u procesu odlučivanja još je značajnija pozitivna posljedica pretvorbe i privatizacije. Izgradnja sustava dugoročan je proces, a otvoren je pretvorbom i privatizacijom. U primjeni modela nije moguće izbjeći negativne učinke, ali ih je moguće smanjiti. Oni imaju značajku društvenih troškova, a budući da su pod kontrolom države, njezina

⁷² Ibid. str. 26.

⁷³ Gregurek, M., op. cit, (bilješka 52), str. 180.

je zadaća da ih minimizira. Izravna asignacija rizika i sustav poznatih vlasnika bili su polazište za normiranje tržišnog makroekonomskog sustava. Transparentni institucionalni okviri organizirali su oblik uspostave tržišta rada i kapitala, uz već razvijeno tržište robe. Normativno usklađivanje tržišnog sustava s elementima njegove strukture i mehanizama bila je pretpostavka za brži ulazak u međunarodne gospodarske integracije. Proces pretvorbe i privatizacije jest formalno-pravni preduvjet za učinkovit procesa tranzicije, uz koji je potrebno istaknuti i strukturno značenje toga procesa.⁷⁴

6. Zaključak

Nedvojbeno je da je neoliberalizam promijenio svjetsku ekonomiju i strukturu društva na nebrojene načine. Neoliberalizam kao koncept nije samo pružio sredstva za pretvorbu ekonomskih odnosa nego i društvenih. U modernom smislu neoliberalizam se najviše poistovjećuje sa kapitalizmom i stilom vođenja države. Neoliberalizam svoj procvat doživljava početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća u karizmatičnim vođama poput Margaret Thatcher i Ronalda Reagana koji su objeručke prihvatili neoliberalističke ideje. Margaret Thatcher svojim neoliberalističkim stavovima i mjerama u potpunosti je promijenila britansko društvo iznutra i prema vanjskom svijetu. Nasljedivši „welfare state“ punu problema, koje je ostavila prethodna vlada vođena idejama državnog intervencionizma i keynesijanskim načelima, spremno se uhvatila vođenja „europskog bolesnika“ ka gospodarskom rastu i razvoju kroz poticanje konkurentnog gospodarstva. Uпитno je, bi li neoliberalističke ideje bile prihvaćene nisu li ih Margaret Thatcher i njezina vlada objeručke prihvatile. Vođena antikeynesijanizmom odbacila je sva načela prethodne vlade koja su dovela Veliku Britaniju na izrugivanje od ostatka svijeta. Monetarnom politikom u konačnici se uspješno borila protiv inflacije koja je svedena na puno niže postotke nego kada je osvojila prvi mandat. Izmjenama Zakona o radu i popratnih zakona koji su uređivali materiju rada, uspješno je smanjila utjecaj sindikata, koji su prema procjenama konzervativne vlade, bili najvažnija zapreka prema individualizmu i slobodnom

⁷⁴ Ibid., str. 180-181.

funkcioniranju tržišta rada. Slamanjem štrajka rudara napokon je završila priču bolesne rudarske industrije ugljena koja je desetljećima gubila novac, ostavši otvorena samo zato što je pružala zaposlenje velikoj masi ljudi. No, Margaret Thatcher u znatnoj mjeri je utjecala na razvoj institucije privatizacije. Instituta koji je našao duboke korijene u „Common law“ sistemima poput SAD-a i Velike Britanije i nekim ostalim zemljama „Commonwealtha“. Privatizaciju je podijelila na dva ogranka: privatizaciju dobara i usluga. Privatizacijom dobara, privatizirani su cijeli sektori industrija dok je privatizacijom usluga koja je ključniji i važniji oblik privatizacije razbijen niz sustava državnih monopola iz područja komunalnih usluga poput pružanja usluga telekomunikacije. Prvom velikom privatizacijom British Telecoma znatno je proširena vlasnička struktura dioničara i tržište pružanja telekomunikacijskih usluga. Sljedećim privatizacijama poput British Petrola još više je proširena struktura vlasnika te se sveukupni broj dioničara u Velikoj Britaniji utrostručio u periodu od deset godina, od 1979 do 1989. Privatizacija, koja je uključivala i prodaju općinskih kuća, te niže stope poreza jedan su od najzaslužnijih faktora rasta britanskog BDP-a između godina 1982. i 1986. Rast britanskog BDP-a tijekom perioda osamdesetih godina prošlog stoljeća bio je brži od SAD-a i Japana. No privatizacija, deregulacija, desindikalizacija, liberalizacija i smanjivanje poreznog opterećenja ne mogu se gledati samo kroz sferu čistog ekonomskog dobitka. Premijerka Thatcher nikada nije riješila krizu masovne nezaposlenosti, te se siromaštvo samo povećalo njenim dolaskom na vlast. Vladine politike samo su dovele do rastućih razlika u prihodima i bogatstvu. Prerađivačka industrija najviše je osjetila posljedice vladinih politika u gubitku radne snage i smanjenju proizvodnih kapaciteta rezultirajući poznatom podjelom na sjever i jug. Premijerka Thatcher kao i predsjednik Reagana samo su proširili jaz između bogatih i siromašnih, raslojavajući društvo do krajnjih granica.

Predsjednik Reagana vođen britanskim primjerom isto je prihvatio neoliberalističke ideje ponajprije monetarizma u suzbijanju inflacije, te „supply side“ ekonomiju u revitaliziranju gospodarstva. Reagan je snižavanjem poreza u cilju „trickle down“ efekta rasteretio velika poduzeća i korporacije koje su trebale biti novi pokretači zaposlenja i napretka, to se nije dogodilo. Gospodarski rast se nastavio više zahvaljujući vanjskom zaduživanju nego smanjenju poreza. Deregulacijom otvorila su se nova radna mjesta, ali siromaštvo je dalje raslo u SAD-u. Kako je ranije spomenuto raslojavanje društva je jedan od zajedničkih negativnih posljedica Reaganove i Thatcherine politike, samo što je Reaganova administracija započela proces

propadanja američke srednje klase koji se nastavio kroz iduća desetljeća. Raspadom istočnog bloka i dizanja željezne zavjese, neoliberalizam kao koncept koji se pokazao uspješnim u zapadnim zemljama svijeta bio je na izgled jedino logično rješenje na problem zaostalih centralno planiranih gospodarstava bivših komunističkih država.

Neoliberalističke ideje implementirane su u gotovo većinu zemalja nastalih raspadom SSSR-a i SFRJ-a. Hrvatski put prihvaćanja neoliberalističkih ideja drugačiji je od prethodno spomenutih „divova“ neoliberalizma. Tijekom tranzicijskog razdoblja u Hrvatskoj, zemlja je prošla kroz niz političkih i gospodarskih promjena dok je prelazila iz centralno planirane ekonomije u tržišnu. Razdoblje započeto raspadom SFRJ-a trajalo je do ranih 2000-ih bilo je obilježeno nizom izazova i prepreka. Jedan od najvećih izazova s kojima se Hrvatska suočavala u tom razdoblju bile su posljedice Domovinskog rata poput ponovne izgradnje uništene infrastrukture i povratka izbjeglica, velikog javnog duga i nepostojećih stranih ulaganja. Kako bi riješila te probleme, hrvatska vlada provela je niz gospodarskih reformi, uključujući privatizaciju poduzeća u državnom vlasništvu, liberalizaciju trgovine i ulaganja te smanjenje državne potrošnje. Politike su imale za cilj transformirati centralno planirano gospodarstvo zemlje u tržišno, mjere su bile podržane od strane Međunarodnog monetarnog fond i Svjetske banke. Hrvatska je ubrzo prigrlila privatizaciju kao „najvažniji“ i najeksponiraniji institut neoliberalizma. Privatizacija je zahvatila sve oblike državnog vlasništva od banaka do najmanjih trgovina. Tijekom pretvorbe korišteno je nekoliko metoda privatizacije, uključujući prodaju dionica putem javne ponude, prodaju imovine putem dražbi i prijenos imovine na upravu ili zaposlenike. Vlada je također provela program vaučera koji je građanima, ponajprije braniteljima i izbjeglicama, omogućio kupnju dionica državnih poduzeća po sniženoj cijeni. Općenito, proces privatizacije u Hrvatskoj tijekom 1990-ih bio je namijenjen poboljšanju učinkovitosti gospodarstva uvođenjem tržišnih mehanizama i privatnog vlasništva te smanjenju veličine države. Privatizacijskim procesom također se želio smanjiti veliki teret državnog duga, povratka izbjeglica, visoke inflacije te nezaposlenosti. No, proces privatizacije u Hrvatskoj nije bio bez problema. Proces privatizacije često je karakterizirala netransparentnost i slaba regulativa, što je dovelo do pojave „crony“ kapitalizma i koncentracije vlasništva u rukama malog broja pojedinaca i tvrtki. Osim toga, proces privatizacije često je bio kritiziran zbog nepravilnog upravljanja, što je omogućilo ljudima s političkim vezama da steknu imovinu u državnom vlasništvu po cijenama ispod tržišne. Ovaj proces doveo do koncentracije ekonomske moći u rukama malog broja ljudi, što je stvorilo

velike oligopole koji su imali i imaju značajan utjecaj na političke i ekonomske odluke u Hrvatskoj, što je dovelo do povećanja korupcije i slabljenja demokracije. Proces privatizacije nije uspio stvoriti željeni pozitivan učinak na gospodarstvo i društvo u cjelini. Poduzeća u državnom vlasništvu prodana su ispod tržišne vrijednosti, a država nije uspjela osigurati željenu razinu zaposlenosti, već je dovela do povećanja nezaposlenosti, često opravdane razlogom tehnološkog viška.

Hrvatski neoliberalizam, Reaganov neoliberalizam u Sjedinjenim Državama i Thatcherin neoliberalizam u Ujedinjenom Kraljevstvu dijele sličnosti po tome što svi uključuju fokus na smanjenje uloge države u gospodarstvu i promicanje slobodnog tržišnog kapitalizma. Vjerovalo se da će smanjenjem uloge države i dopuštanjem tržišnim silama da slobodno djeluju, poduzeća i pojedinci dobiti više poticaja za ulaganja, otvaranje radnih mjesta i poticanje gospodarskog rasta. Još jedna sličnost je u tome što su te politike provedene u kontekstu visoke inflacije, visokog javnog duga i lošeg gospodarskog učinka, što je vladinu zadaću provedbe tih politika učinilo hitnijom. Provedba neoliberalne politike u Hrvatskoj bila je pod snažnim utjecajem posljedica Domovinskog rata i potrebe za obnovom infrastrukture i gospodarstva zemlje. To je otežalo proces prijelaza na tržišno gospodarstvo nego što je to bio slučaj u Sjedinjenim Državama ili Ujedinjenom Kraljevstvu. Nadalje, Hrvatska nije imala istu razinu institucionalne i političke stabilnosti kao SAD i UK. U SAD-u i UK-u provedba neoliberalne politike bila je potaknuta vjerom u moć tržišta da riješi ekonomske probleme dok je u Hrvatskoj to bio pragmatičniji pristup rješavanju teške ekonomske situacije i problema duga. Iako tri navedena slučaja neoliberalizma imaju sličnosti u pogledu politika koje su provedene, specifični kontekst u kojem su te politike provedene, kvaliteta upravljanja, institucije, politička kultura i rezultati uvelike se razlikuju od slučaja do slučaja.

LITERATURA:

Akard, Patrick J. "Corporate Mobilization and Political Power: The Transformation of U.S. Economic Policy in the 1970s." *American Sociological Review*, 57:5/1992, str. 597.

Appel, Hillary; Orenstein, Mitchell A, Why did Neoliberalism Triumph and Endure in the Post-Communist World? *Comparative Politics*, 48:3/2016, str. 317

Bicanic, Ivo; Franičević, Vojmir, Understanding Reform: the Case of Croatia, *Balkan Observatory Working Papers*, The Vienna Institute for International Economic Studies, 33/2003, str. 2.

Bockman, Johanna, *Neoliberalism. Contexts*, 12:3/2013, str. 14.

Burazer-Pavešković, H., Razlozi neuspjeha privatizacije u Hrvatskoj, završni rad, Repozitorij fakulteta ekonomije u Splitu., str. 24.

Edwards, Chris, Margaret Thatcher's Privatization Legacy, *Cato Journal*, 37:1/2017, str. 91.

Franičević, Vojmir. (1999). Privatization in Croatia: Legacies and Context. *Eastern European Economics*, 37:2, str. 6.

Gamble, Andrew. (1988). Privatization, Thatcherism, and the British State. *Journal of Law and Society*, 16:1, str. 9-11.

Godišnje izvješće Ministarstva financija 1998. godine, Ministarstvo financija Republike Hrvatske, str. 39.

Gregurek, M.: Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj 156, *Ekonomski pregled*, 52 :1-2, 2001., str. 167.

Hecló, Hugo, The Mixed Legacies of Ronald Reagan. *Presidential Studies Quarterly*, 38:4/2008, str. 561-562.

Henig, J. R. (1989). Privatization in the United States: Theory and Practice. *Political Science Quarterly*, 104:4/1989, str. 662.

Kaldor, Nicholas. (1985). How Monetarism Failed. *Challenge*, 28:2, str. 9-13

Klein, P. A, Reagan's Economic Policies: An Institutionalist Assessment. *Journal of Economic Issues*, 17:2/1983, str. 463.

Koyama Y: Transition in Croatia, *Ekonomski pregled*, 54:11-12/2003, str. 987.

Linneman, Peter D., and Isaac F. Megbolugbe. "Privatisation and Housing Policy." *Urban Studies*, 31: 4/5/1994, str. 641–642.

Marina Kesner-Škreb: Washingtonski konsenzus Financijska teorija i praksa 28:2, 2004. str. 251-254,

Matthews, K., Minford, P., Nickell, S., & Helpman, E. (1987). Mrs Thatcher's Economic Policies 1979-1987. *Economic Policy*, 2(5), str. 65.

Meltzer, Allan H, Economic Policies and Actions in the Reagan Administration. *Journal of Post Keynesian Economics*, 10:4/1988, str. 531-532.

Moon, Jeremy; Richardson, Jeremy, The Privatisation of British Telecom A Case Study of the Extended Process of Legislation, *European Journal of Political Research*, 14:3/2006, str. 341.

Rudd, C. (1988). Thatcherism: rhetoric and practice. *New Zealand International Review*, 13:2, str. 13.

Toni Milanović: Kriza 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi, Sveučilište u Zadru., str. 1-8.

Towers, Brian. "Running the Gauntlet: British Trade Unions under Thatcher, 1979-1988." *Industrial and Labor Relations Review*, 42:2/1989, str.167-168

Worcester, Kent. (1989). Ten Years of Thatcherism. *World Policy Journal*, 6:2, str. 307

WEB STRANICE:

Monetarizam,
<https://hr.economy-pedia.com/11031562-monetarism#menu-2>, 17.11.2022

Monetarizam,

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41675>, 17.11.2022

Neoliberalism | Definition, Ideology, & Examples,

<https://www.britannica.com/topic/neoliberalism>, 17.11.2022

Neoliberalism: What It Is, With Examples and Pros and Cons,

<https://www.investopedia.com/terms/n/neoliberalism.asp>, 17.11.2022

Neto knjigovodstvena vrijednost (značenje, formula),

<https://hr.mcfairbanks.com/1049-net-book-value>, 5.12.2022

Oxford Reference, Sterling M,

<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110810105932538>, 1.11.2022

Ožanić M., Sve o poduzetništvu, Pretvorba i privatizacija – Pretvorba i privatizacija u Hrvatskoj,

<http://www.sveopoduzetnistvu.com/index.php?main=clanak&id=104> 2.12.2022.

Perestrojka,

<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47554>, 26.11.2022

Reaganomics, Wallstreetmojo Team,

<https://www.wallstreetmojo.com/reaganomics/>, 14.12.2022

RPI-X Regulation,

<https://regulationbodyofknowledge.org/glossary/r/rpi-x-regulation/>

The Privatisation of British Telecom (1984),

https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/british_telecom_privatisation.pdf,
str. 50-54.

The Winter of Discontent,

[https://www.cambridge.org/core/books/abs/winter](https://www.cambridge.org/core/books/abs/winter-discontent/introduction/EFA36F1659546029FA89569172F7B81A)

[discontent/introduction/EFA36F1659546029FA89569172F7B81A](https://www.cambridge.org/core/books/abs/winter-discontent/introduction/EFA36F1659546029FA89569172F7B81A), 25.10.2022.

Trickle- Down Effect, Wallstreetmojo Team,

<https://www.wallstreetmojo.com/trickle-down-effect/>, 14.12.2022

What is supply side economics?,

<https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/supply-side-economics>, 17.11.2022.

What is the Chicago School of Economics? Definition and Aspects,

https://www.investopedia.com/terms/c/chicago_school.asp, 27.11.2022

What Was The Winter of Discontent?

<https://www.historyextra.com/period/20th-century/winter-of-discontent-causes-what-happened-meaning/>, 25.10.2022

Your guide to the miners' strike of 1984–85.,

<https://www.historyextra.com/period/20th-century/miners-strike-history-facts/> 21.11.2022

Ja, Krešimir Nad pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio drugim izvorima do onih navedenih u radu.

(potpis studenta)